

e-ISSN: 2619-9114

December / Aralık 2024, Volume / Cilt 8, Issue / Sayı 2

Ma'Rûf Er-Rusâfî'nin Mersiyeleri

Marûf Al-Rusâfî's Elegies

Murat GÜLER & Rıfat AKBAŞ

Araş. Gör., Hakkâri Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi (Arap Dili ve Belagatı) Hakkari,
Türkiye

Res. Asst., Hakkari University, Faculty of
Theology (Arabic Language and Rhetoric),
Hakkari, Turkey

muratguler@hakkari.edu.tr

<https://orcid.org/0009-0007-1977-1701>

Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi (Arap Dili ve Belagatı)
Van, Türkiye

Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl University,
Faculty of Theology (Arabic Language and
Rhetoric), Van, Turkey

rifatakbas@yyu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-8533-3335>

Article Information / Makale Bilgisi

Citation / Atıf: Güler Murat - Akbaş Rıfat. "Ma'rûf er-Rusâfî'nin Mersiyeleri". *Batman Akademi Dergisi* 8/2 (Aralık 2024), 156-190

Doi: <https://doi.org/10.58657/batmanakademi.1545632>

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 09.09.2024

Accepted / Kabul Tarihi: 03.12.2024

Published / Yayın Tarihi: 31.12.2024

Pages / Sayfa: 156-190

Plagiarism / İntihal:

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Öz: Klasik ve modern Arap edebiyatının belirgin türlerinden biri olan mersiyeler, bir teselli sembolü olarak kabul edilmektedir. Ayrıca mersiyeler hayal gücüne ve sanatsal vizyona sahip olan, yas ve yargılama durumunda duyguları yönlendirme becerisi bulunan edebiyatçılar nezdinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu edebiyatçılar arasında 20. yüzyılın en önemli şahsiyetleri arasında gösterilen Iraklı şair Ma'rûf er-Rusâfi (1875-1945) de bulunmaktadır. Bağdat'ın yanı sıra Arap dünyasında da ünü yayılan Ma'rûf Rusâfi'nin şiir, dil ve edebiyat alanında pek çok eseri vardır. Eserleri arasında en fazla dikkat çeken Divan'ıdır. Divân'da, ölen kimsenin ardından tutulan yas ve duyulan üzüntüyü ifade eden birçok mersiye göze çarpmaktadır. Rusâfi; hocaları, arkadaşları, devlet adamları ve vefat eden diğer önemli şahsiyetler için çok sayıda mersiye kaleme almıştır. Rusâfi'nin kullandığı birtakım hüznün ifadeleri ve anlatımı güçlü kılmak için başvurduğu edebî sanatlar söz konusu mersiyelerinde öne çıkan karakteristik özelliklerin başında gelir. Onun bu tür şiirlerinde dikkat çeken diğer bir özellik ise ölümden etkilenerek yaşadığı duygu yoğunluğudur. Bu durum onun mersiyelerinde kullandığı çeşitli başlıklarda da kendisini göstermektedir. Şair, bu şiirlerinde bazen birtakım söz öbekleri ve cümleler ile bazen de benzetmeler yaparak hüznün ve acısını dile getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Şiir, Mersiye, Ma'rûf er-Rusâfi, Hüznün İfadeleri.

Abstract: The elegies, one of the prominent genres in classical and modern Arabic literature, are regarded as symbols of solace. Elegies hold significant value among literary figures with the imaginative and artistic vision to channel emotions in times of mourning and reflection. Among these figures is the Iraqi poet Ma'ruf al-Rusafi (1875–1945), considered one of the most important personalities of the 20th century. Renowned not only in Baghdad but also across the Arab world, al-Rusafi authored numerous works in poetry, language, and literature. His most notable work is his Diwan. The Diwan prominently features elegies that express the grief and sorrow felt for the deceased. Al-Rusafi composed numerous elegies for his teachers, friends, statesmen, and other prominent figures who had passed away. Rusâfi's expressions of sadness and the literary arts he used to make his narrative stronger are one of the prominent characteristics of his elegies. Another notable feature of his elegiac poetry is the intense emotional experience he conveys as influenced by death. This depth of feeling is reflected in the various titles he uses in his elegies. In these poems, the poet sometimes uses phrases and sentences or metaphors to express his grief and sorrow.

Keywords: Arabic Language Rhetoric, Poetry, Elegy, Ma'rûf al-Rusâfi , Expressions of Sorrow.

Giriş

Sevinç ve hüznün, insanın temel duygularındandır. Her insan hayatı boyunca mutluluk veren güzel şeylere sevinmiş, kendisini mutsuz eden olumsuz etkenlere de üzölmüştür. Ölüm olgusu da insanlığın varoluşundan bu yana insanın zihnini meşgul eden ve üzen gerçekler arasındadır. Bu gerçeklik karşısında insanoğlunun yaşadığı acı ve kederi dile getirmesi ise olağan bir durumdur. İnsanlar, sevdiklerinin kaybedilmesinden ötürü, başlangıçta ağlama ile karışık duygularını rast gele ifade etmişlerdir. Daha sonraları kolektif duygu yerini bireysel duyguların ortaya çıkmasına bırakmış ve dillerde terennüm eden güfteler halinde anlam kazanmaya başlamıştır. Bu durum zamanla estetik bir vaziyet olarak dünya edebiyatlarında kendine yer edinen edebî bir tür haline gelmiştir.¹ Klasik Arap edebiyatında mersiye olarak adlandırılan bu edebî tür, ilk dönemlerde klasik kasidenin bir bölümü iken tarihsel süreçte müstakil hale gelerek kendi içerisinde bölümlere ayrılmıştır.

Arap edebiyatında birçok örneği olan mersiyelerin şekillenmesinde Câhiliye dönemi yas adetlerinin ve kadınların rolü oldukça büyüktür. Acısını yüksek sesle ve bağırarak dile getiren kadınlar için es-sâlika (الصالقة); herhangi bir musibet karşısında ağlayıp saçını kazıtan kadınlar için el-hâlîka (الحالفة) ve ağlamanın ötesine geçip üstündeki elbiseleri yırtan kadınlar için eş-şâkke (الشاققة) o dönemin en yaygın kavramları arasındadır.² Sadru'l-İslâm döneminde dinî bir hüviyet kazanan mersiye³ Emevîler döneminde siyasetin etkisiyle şekillenmiş, Abbâsîler döneminde ise Fars, Rum ve Süryani gibi kültürlerin etkisiyle çeşitlilik kazanmıştır.⁴

Klasik Arap edebiyatında olduğu gibi Modern Arap edebiyatında da mersiyelerdeki hüznün ve duygu yoğunluğu derin bir şekilde işlenerek genellikle manzumeler halinde dile getirilmiştir. Hüznölendiren duygularla yoğrulan bu manzumeler, his dünyasının duygusunu dile getirdiği için insan ruhunu kavrayan bir özelliğe sahiptir.⁵

Öte yandan mersiye; modern Arap edebiyatında çatışma, savaş ve yerinden edilmenin birey ve topluluklar üzerindeki duygusal ve psikolojik etkilerini ifade etmek için kullanıldığı gibi özellikle hassas olaylara ve insani trajedilere ilişkin duyguların ifade edilmesine de aracılık etmektedir. Nitekim modern dönem şairlerinden olan Ma'rûf er-Rusâfi (öl. 1364/1945), ölüm ayrılığında kaynaklanan hüznünü mersiye türü şiirlerinde dile getirerek acı ve kederini bu yolla anlatmaya çalışmıştır. Rusâfi, başta hocaları ve arkadaşları olmak üzere hüznünü kimi zaman birtakım sözcük, söz öbekleri ve cümleler kullanarak, kimi zaman da betimleme ve tasvirler yaparak ölenlerin yasını mersiyelerle belgelemeye çalışmıştır.

¹ Abidin Güzel, *İbni Abdîrabbîhîn el-İkdul Ferîd Adlı Eserinde Taziye ve Mersiye* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 1.

² Tarrâf Târîk en-Nehâr, *Resâü'l-hulefâ ve'l-kâde fi'l-asri'l-Ümevî* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2019), 34.

³ Abdülhâdi Ali Ebû Ali, *İtticâhâtü'r-resâ ve tetavvuruhu fi'l-asri'l-Abbâsiyyi'l-evvel* (Mısır: 1411/1990), 21.

⁴ Mahmûd Hasan Ebû Nâci, *er-Risâ' fi's-si'ri'l-'Arabî ev cirâhâtü'l-kulûb* (Beirut: Dâru Mektebeti'l-Hayat, 1401/1981), 150; Mahmut Üstün, "Klasik Arap Şiirinde Mersiye", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/8 (2021), 393-417.

⁵ Gencay Zavotçu, "Mersiyenin Tarihçesi Hakkında", *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 13 (1999), 169-173.

Ülkemizde Rusâfî ile ilgili bazı akademik çalışmalar yapılmıştır. Nitekim Rabiha Çelebi, "Ma'rûf er-Rusâfî Sosyal, Siyasi ve Edebi Hayatı" adlı makalede Rusâfî'nin hayatı, şiirleri ve bazı eserleri hakkında kısa ve öz bilgiler vermiştir. Ahmet Farman Saeed al-Chalaby'nin kaleme aldığı "Ma'ruf er-Rusafi'nin Mustafa Kemal Atatürk Hakkında Yazdığı Şiire Bir Bakış" adlı makalede yazar, Rusâfî'nin Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e yazdığı "Büyük Doğunun Kahramanına" isimli şiirini tahlil etmiştir. Adnan Arslan, "Iraklı Şair Ma'ruf er-Rusâfî'nin Gözünden Hülâgu'nun Bağdat İstilasını" başlığıyla bir makale hazırlamıştır. Çalışmada Rusâfî'nin kaleme aldığı ve Bağdat'ı istila edip Abbasi hilafetine son veren Hülâgu ile Abbasi halifesi Müsta'sım arasında yaşananları işlediği kasidesi tahlil edilmiştir. Taceddin Uzun, "Ma'rûf er-Rusâfî'nin Arap Dili ve Edebiyatıyla İlgili Eserleri" başlığı ile bir makale yayımlamıştır. Söz konusu çalışma, Ahmed Matlub'un "Dirâsât belâğîyye ve nakdiyye" ve "er-Rusâfî el-Luğâvî" başlıklı makalelerinin bazı bölümlerinin tercümesinden oluşmaktadır. Mezkûr çalışma genel olarak şairin hayatı ve eserleri üzerinde durmaktadır.

Nevin Karabela'nın kaleme aldığı "Ma'rûf er-Rusâfî'nin Şiirlerinde Kadın" adlı makale ise Rusâfî'nin kadın hakları ve problemleri hakkında yazdığı *nisâiyyât* temalı şiirleri konu edinmektedir. İ. Işık da, Rusâfî'nin "Cehalet ve Yoksulluk Ülkesi" başlıklı şiirini Türkçe'ye tercüme etmiştir. Serkevt Aziz, 2001 yılında "Turkiyâ ve'l-Etrâk fî şî'ri Ma'rûf er-Rusâfî (Ma'ruf er-Rusafi'nin Şiirlerinde Türkiye ve Türkler) başlıklı Arapça bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Rusâfî'nin hayatını ve şiirini ele alan yazar şaire ait dört kasideyi Türkçe'ye tercüme etmiştir. Türkçeye çevrilen kaidelerden *Dicleye Ağıt* adlı şiir, şehir mersiyesi türünde söylenmiş bir mersiyedir. Mustafa Alhammadeh tarafından Arapça dilinde hazırlanmış "eş-Şâir Ma'rûf er-Rusâfî" isimli diğer bir yüksek lisans tezinde ise şairin hayatı, şiirlerinde öne çıkan temalar ile edebi sanatlar işlenmektedir. Söz konusu çalışmada yazar mersiye temasına da değinmiş ve konuyla ilgili on iki beyti tahlil etmiştir. Rukiye Altındiş'in yüksek lisans tezi düzeyinde Türkçe dilinde hazırladığı "Ma'rûf er-Rusâfî'nin Şiirlerinde Toplumsal Temalar" adlı çalışmada ise Rusâfî'nin hayatı ve toplumsal temalı şiirleri ele alınmaktadır.

Rusâfî'nin hayatı ve şiirleri hakkında yukarıda da değinildiği üzere bazı akademik çalışmalar yapılmış olmakla birlikte mersiyelerinin yeterince ele alınmadığı söylenebilir. Bu bağlamda makalede, Rusâfî'ye ait mersiyeler tespit edildikten sonra kategorize edilerek semantik bir tahlile tabi tutulacaktır. Makalenin sınırlarını aşmamak amacıyla uzun mersiye şiirlerinin sadece bazı beyitleri Türkçeye çevirilecek ve bu minvalde bir tahlile gidilecektir.

1. Ma'ruf er-Rusâfî ve Yayımlanmış Eserleri

Tam adı Ma'rûf b. Abdilğânî er-Rusâfî'dir. 1875 yılında Bağdat'ta dünyaya gelmiş ve orada yetişmiştir. Annesi Fâtıma b. Câsım Araptır, babası ise Kürt asıllı olup Osmanlı ordusunda asker olarak görev yapmış Abdülğânî Mahmûd el-'Arîf'tir. Rusâfî henüz yedi yaşında iken babası vefat etmiştir. İlk eğitimini mahallesindeki "kuttâb" adlı eğitim

kurumunda almıştır.⁶ Küçük yaşta dini dersleri alan Rusâfi önce ibtidâiyeyi⁷ bitirmiş sonra da askeri rüştiyeye başlamıştır.⁸ Ancak rüştiyeyi bitirememiş ve bundan sonra resmi eğitim almamıştır. Daha sonra Şükrî el-Âlûsî (1856-1924), Abbâs el-Kassâb ve Kâsım el-Kaysî gibi hocalardan Arap dili, mantık, nahiv ve fıkıh gibi alanlarda eğitim almıştır. Bu eğitimden sonra da Bağdat'ta muhtelif eğitim kurumlarında müderrislik yapmıştır.⁹

Laik görüşlü olan Rusâfi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Irak'ta Türkçe ve Arapça olarak yayımladığı gazetenin Arapça editörlüğünü yapmıştır.¹⁰ Ahmet Cevdet Paşa, gazetede editörlük yapması için onu İstanbul'a davet etmiş o da davete icabet etmiş ancak bu proje uygulanmayınca Beyrut'a gitmiştir. Sebülü'r-Reşâd dergisinde editörlük yapmak üzere ikinci kez İstanbul'a davet edilmiştir. Medrestu'l-vâizîn'de Arapça hitabet dersleri vermiştir. İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimlerinden Talat Paşa ondan Arapça dersleri almıştır. Sonra da Talat Paşa'nın vasıtasıyla 1912'de Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na milletvekili olarak seçilmiştir. Bu sıralarda cübbe ve sarık giymeyi bırakan Rusâfi, Türk bir kadın ile evlenmiştir.¹¹

İngiltere, I. Dünya Savaşı'nda Irak'ı işgal edince 1918 yılında İstanbul'dan Irak'a dönmüş, akabinde bir müddet Şam'da sonra da Filistin'de kalmıştır. 1921'de tekrar Bağdat'a dönmüştür. Aynı yıl Irak Tercüme ve Ta'rib Komisyonu'na başkan vekili olarak atanmış, fakat kısa bir süre sonra bu görevinden istifa etmiştir¹². Rusâfi, fikirlerini açık bir şekilde söylediği için siyâsî baskılarla karşı karşıya kalmış ve bir köşeye çekilerek münzevi bir hayatı tercih etmiştir.¹³ Bu yüzden 1928 yılında Irak Cumhuriyeti Devleti'ndeki vazifelerinden istifa ettiği düşünülmektedir. 1936'da Mısır'a gitmiştir. Mütevazı bir hayat yaşayan Rusâfi, 1945'te Bağdat'ta vefat etmiştir.¹⁴

⁶ Kuttâb, Her türlü yerleşim biriminde yaygın olarak bulunan bir eğitim kurumudur. Çocuklara Kur'an'ın okutulduğu ve belli başlı dini bilgilerin öğretildiği ilk eğitim merhalesini teşkil etmektedir. Bk. Ahmed el-İskenderî vd., *el-Mufasssal fî târihi'l-edebi'l-Arabî fî'l-usûri'l-kadîme ve'l-vasîta ve'l-hadîse* (Beyrut: 1994), 524; Nevin Karabela, "Ma'rûf er-Rusâfi ve Şiirlerinde Kadın", *Şarkiyat Mecmuası*, 14 (Aralık 2011), 40.

⁷ Osmanlı'da ilkökul düzeyindeki sıbyan mekteplerinin yetersiz kalmasıyla bu mektepleri islah etmek amacıyla usûl-ı cedîd üzere eğitim veren ibtidâiler kurulmuştur. Bk. Ayşe Yanardağ, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İlk Mektepler Talimatnameleri (1915-1929)", *Turkish History Education Journal*, 9/1 (Bahar 2020), 93. II. Abdülhamd döneminde ibtidâi mekteplerinin açılmasıyla sıbyan mektebi tabirinin yerini "mekâtibi ibtidâiyye" almıştır. Bununla birlikte zamanımıza kadar camilerde çocuklara basit dinî bilgiler veren ve Kur'an okumayı öğreten yerler halk arasında sıbyan mektebi olarak adlandırılmıştır. Bk. Cahit Baltacı, "Mektep (Osmanlılar'da Mektep)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: 2004) 29/7.

⁸ Ârif Haccâvî, *İhyâu's-ş-ri'l-Bârûdî ve'z-Zehâvî ve Şevkî ve Hâfız ve'r-Rusâfi ve'l-Cevâhirî*, haz. Hassân Hallâk (Kahire: Dârul-Meşrik, 2018), 487.

⁹ Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fî târihi'l-edebi'l-Arabî-el-edebu'l-hadîs* (Beyrut, 1986), 487; *Mevsû'atu Beyti'l-Hikme li a'lâmi'l-Arab fî'l-karneymî't-tâsi' 'aşer ve'l-'işrîn* (Bağdat, 2000), 1/563.

¹⁰ Haccâvî, *İhyâu's-ş-ri'l-Bârûdî ve'z-Zehâvî ve Şevkî ve Hâfız ve'r-Rusâfi ve'l-Cevâhirî*, 488.

¹¹ Haccâvî, *İhyâu's-ş-ri'l-Bârûdî ve'z-Zehâvî ve Şevkî ve Hâfız ve'r-Rusâfi ve'l-Cevâhirî*, 488; Edhem Âl Cundî, *A'lâmu'l-edeb ve'l-fenn* (Dimeşk, 1958), 199.

¹² Erol Ayyıldız, "Ma'rûf er-Rusâfi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara, 2003), 28/70.

¹³ Ayyıldız, "Ma'rûf er-Rusâfi", 28/70.

¹⁴ Ebû Gays Muhammed Hayrüdîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm: Kâmûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arab ve'l-müstarebîn ve'l-müsteşrikîn* (Beyrut, y.y., 1995), 7/269.

Rusâfî, yaşadığı dönemde gerek Irak'ta gerekse Arapların nezdinde büyük bir şair olarak kabul edilmiş, şiiriyle Arap milletinin üzüntü ve sevincini dile getirmiş, bütün sevinç ve kederiyle hayatı tasvir etmiştir.¹⁵

Rusâfî'nin başlıca eserleri şunlardır:

1. 1. *Dîvân*

Rusâfî'nin 1910 yılında Beyrut'ta basılan bu eseri oldukça rağbet görmüş ve kısa sürede neredeyse tükenme noktasına ulaşmıştır.¹⁶ Eser hakkında "Ma'rûf er-Rusâfî'nin Dîvanı" başlığı altında daha detaylı bilgi verilecektir.

1. 2. *Kitâbu's-Şahsiyyeti'l-Muhammediyye*

Rusâfî bu eserini 1933 yılında Felluce'de yazmıştır. Eserin bir asıl nüshası Harvard Üniversitesi kütüphanesinde muhafaza edilmektedir.¹⁷ Hz. Muhammed'in (s.a.v) peygamberliğinin mahiyetini araştıran Rusâfî, *Muhammed haber verdiği (vahiy) ve iddia ettiği davasında samimi mi?* şeklinde sorular sorar. Rusâfî bu üslubuyla muhatabın zihninde şüphe uyandırarak meseleye dikkat çeker.¹⁸ 758 sayfalık hacimli bir kitap olan bu eserde hakikat ve tarih, rivayet ilmi ve Araplar, Hz. Muhammed'in aklı ve zekâsı, nübüvvetten önceki hayatı, mucizeleri, peygamberliğin geliş şekli, vahyin hakikati, Şam'a yolculuğu, Medine'de geçirdiği dönem, Hz. Hatice ile evliliği ve İslam'a davet gibi konular geniş bir şekilde ele alınmıştır.¹⁹

1. 3. *Def'ul-hüçne fi irtizahi'l-lükne*

Rusâfî bu eserinde Osmanlı Türkçesi'nde kullanılan Arapça kökenli kelimeleri bir araya getirmiştir. O, özellikle Osmalı Türkçesi ile konuşan Arapların, dillerini doğru kullanmalarını sağlamak, aslı Türkçe olan kelimeleri Arapçaymış gibi bilinçsiz bir şekilde kullanmalarının önüne geçmek gibi hususlara dikkat çekmek için bu eseri kaleme almıştır.²⁰

1. 4. *Def'u'l-merâk fî kelâmi ehli'l-'Irak*

Irak halkı ve Bağdat lehçesi ile ilgili kaleme alınmış bir eserdir. Eserin mukaddime bölümü 1919 yılında Rusâfî tarafından yazılmış ve "Luğâtu'l-Arab" dergisinde yayımlanmıştır. Rusâfî, kitabın yazılış amacını mukaddimesinde şöyle açıklar: "Bizim bu kitabı yazmadaki yegane gayemiz, avam dilini, gerekli sarf ve nahiv kaideleriyle bazı sebeplerden dolayı tespit etmektir".²¹

¹⁵ Şevkî Dayf, *Dirâsât fi's-Şi'ri'l-Arabiyyi'l-mu'âsir* (Kahire: Dâru'l-Meârif, Mektebetü'd-Dirâsâti'l-Edebiyye, 1953), 64.

¹⁶ Refa'il Buttî, *el-Edebü'l-asrî fi'l-İrâki'l-Arabî: kismun manzumun* (Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye - el-Mektebetü'l-Arabiyye, 1341/1923), 73.

¹⁷ Ma'rûf er-Rusâfî, *Kitâbu's-Şahsiyyeti'l-Muhammediyye* (Almanya: Menşûrâtu'l-Cemel, 2002), 4.

¹⁸ Rusâfî, *Kitâbu's-Şahsiyyeti'l-Muhammediyye*, 43-52.

¹⁹ Rusâfî, *Kitâbu's-Şahsiyyeti'l-Muhammediyye*, 7-740.

²⁰ Ahmet Matlûb, "Ma'rûf er-Rusâfî'nin Arap Dili ve Edebiyatıyla İlgili Eserleri", Çev. Taceddin Uzun, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1987), 291.

²¹ Ahmet Matlûb, "Ma'rûf er-Rusâfî'nin Arap Dili ve Edebiyatıyla İlgili Eserleri", Çev. Taceddin Uzun, 293.

1. 5. *Durûs fî târîhi âdâbi'l-lugati'l-Arabiyye*

1928 yılında basılan bir kitap olup şairin başkent Bağdat'ta Yüksek Öğretmenevi'nde öğretmenlik yaparken kendisi hazırlayıp öğrencilerine anlattığı derslerden oluşmaktadır.²² Bu konferanslara bazı ilavelerde bulunmuş bazıları da çıkarılmıştır. Sâti el-Husrî bunları yeniden bölümlere ayırarak “et-Terbiye ve't-Talîm” dergisinde yayımlamıştır. Sonrasında ise dergiden çıkarılıp bir kitap haline getirilmiştir. Eserde dil ve edebiyat tarihi, fasih ve avam şairlerin tabakaları gibi bilgiler mevcuttur.²³

Rusâfînin diğer eserleri ise şunlardır: *el-Enâşîdu'l-medresiyye, er-Rü'yâ* (Namık Kemal'in *Rüya* isimli hikâye türü eserinin Rusâfî tarafından yapılan tercümesidir), *Nefhu't-tib fi'l-hatâbeti ve'l-hatîb* (İstanbul'da Medresetü'l-vu'âz öğrencilerine verdiği konferanslardan oluşmaktadır.), *el-Edebu'l-'Arabî ve mumejjizâtu'l-Luğati'l-Arabiyye fî edvâriha'l-muhtelife, Kitâbu'l-âle ve'l-edât ve mâ yetbe'uhuma mine'l-melâbis ve'l-merâfik ve'l-henât, Resâilu't-ta'likât, Alâ bâbi sicni Ebi'l-'Alâ, Ârâu Ebi'l-Alâ el-Ma'arrî, Havâtır ve nevâdir, el-Edebu'r-râfi' fî mizânî's-şi'ri ve kavâfih, Nazra icmâliyye fî hayati'l-mutenebbî, Nazra intikadiyye fi'l-edeb, Tabakatu's-şu'arâ.*²⁴

1.6. *Ma'rûf er-Rusâfî'nin Dîvan'ı*

Yukarıda da değinildiği üzere ilk defa 1910 yılında Beyrut'ta yayımlanan bu eser Muhyiddîn el-Hayyât ve Mustafa el-Galâyînî'nin tasnif ve takdimi ile edebiyat camiasının istifadesine sunulmuştur. Bu da ilim ehlinin, Rusâfî'nin kıymetini bildiklerini, dil ve dilbilimlerindeki bilgisinin derinliğini göstermektedir.²⁵ İkinci basımı 1931'de yapılan Dîvan'a bazı eklemeler yapılmıştır. Daha sonra da birçok kez basılan esere şairin birçok yeni şiiri eklenmiştir.²⁶ Dîvan, gerek Bağdat'ta gerekse Arap dünyasında büyük yankı uyandırmıştır.²⁷

Rusâfî, er-Rusâfiyât olarak da anılan²⁸ divanında birçok farklı konuda şiirler nazmetmiştir. Şairin şiir yazdığı temalar şu şekilde sıralanabilir: Varlık ve kâinat ile ilgili şiirler (الكُونِيَّات), sosyal ve toplumsal şiirler (الإجْتِمَاعِيَّات), felsefi şiirler (الفَلْسَفِيَّات), betimleyici şiirler (الْوَصْفِيَّات), yangın ile ilgili şiirler (الْحَرِيْقِيَّات), mersiye temalı şiirler (المَرْثِيَّات), kadın meselelerine dair şiirler (النِّسَائِيَّات), tarih ile ilgili şiirler (التَّارِيْحِيَّات), siyâsî şiirler (السِّيَاسِيَّات), savaşlara dair şiirler (الْحَرْبِيَّات), mukatta'a türü kısa şiirler (المُقَطَّعَات). Yukarıdaki başlıklardan da anlaşılacağı üzere Rusâfî; kâinat, toplumsal meseleler, felsefe, betimleme, siyaset, tarih ve kadın gibi muhtelif konularda birçok şiir kaleme almıştır. Kadın, savaş, fakirlik ve vatan savunması gibi toplumsal konuları ele alan şiirler, şairin en çok şiir söylediği temalar arasındadır. Mersiye teması da önde gelen temalar arasında yer almaktadır.

²² Serkevt Aziz, *Türkiyâ ve'l-Etrâk fî Şi'ri Ma'rûf er-Rusâfî: Marûf er-Rusâfî'nin Şiirlerinde Türkiye ve Türkler* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 127.

²³ Matlûb, “Ma'rûf er-Rusâfî'nin Arap Dili ve Edebiyatıyla İlgili Eserleri”, Çev. Taceddin Uzun, 294.

²⁴ Aziz, *Türkiyâ ve'l-Etrâk fî Şi'ri Ma'rûf er-Rusâfî*, 127, 128.

²⁵ Haccâvî, *İhyâu's-şi'ri'l-Bârûdî ve'z-Zehâvî ve Şevkî ve Hâfız ve'r-Rusâfî ve'l-Cevâhirî*, 488.

²⁶ Aziz, “Türkiyâ ve'l-Etrâk fî Şi'ri Ma'rûf er-Rusâfî”, 127.

²⁷ Ayyıldız, “Ma'rûf er-Rusâfî”, 28/70.

²⁸ Bk. Yusuf b. İlyân b. Musa Serkîs, *Mu'cemu'l-matbûâtî'l-Arabiyye ve'l-mu'rebe* (Mısır: Matbaatu Serkîs, 1346/1928), 2, 939; Tefvik Recebî, “Ma'rûf er-Rusâfî Vekafâtun fî Hayatih ve Edebih”, *Mecelletü't-Turâsi'l-İslâmî*, 4/1967, 74.

Rusâfi'nin mersiyelerine verdiği isimlerden bazıları şöyledir: *Vah Arkadaşım!*²⁹ (وَإِ صَدِيقًا), *Hüzün Makamında*³⁰ (فِي مَوْقِفِ الْأَسَى), *Ah Muhammedim!*³¹ (وَإِ مُحَمَّدَاهُ), *Ah Üstadım!*³² (وَإِ شَيْخَاهُ), *Uçak Şehitleri*³³ (شَهْدَاءُ الطَّيْرَانِ), *Dicle'de Boğulan Adam*³⁴ (غَرِيقُ دَجْلَةَ), *Şiir ve Gözyaşları*³⁵ (الشِّعْرُ وَالذَّمْعُ), *Ulu Kahramanın Ölümü*³⁶ (مِثْيَةُ الْبَطْلِ الْأَكْبَرِ), *Dost İçin Gözyaşı*³⁷ (دَمْعَةٌ عَلَى صَدِيقِ), *Kalk da Ağlayalım!*³⁸ (هَلُمَّ نَبْكُ), *Sevgi Gözyaşları*³⁹ (ذُمُوعُ الصَّدَاقَةِ), *Nâib'in Mezarı Başında*⁴⁰ (عَلَى ضَرْيَحِ النَّائِبِ), *Ruhlar Âleminde*⁴¹ (فِي الْمَلَكُوتِ الْأَعْلَى). Bu başlıklarda geçen hüznün, keder, acı ve üzüntü gibi bütün lafız ve söz öbekleri insanı derinden etkileyen ölüm olgusunun insan psikolojisi üzerinde bıraktığı etkilerin neticesinde kullanılmıştır.

2. Ma'rûf er-Rusâfi'nin Mersiyeleri

Arap şiirinde mersiye *en-nedb* (النَّدْبُ), *et-te'bîn* (التَّأْيِينُ) ve *el-'azâ* (العَزَاءُ) olmak üzere üçe ayrılır. *Nedb* aile efradı ile akrabalarından vefat eden kimselere ağlamak için kullanılır. *Te'bîn* ölen kimsenin güzel hasletlerini yâd etmek, müteveffanın toplum nezdindeki konumuna atıfta bulunmak ve onun hatırasını halkın zihninde canlı tutmak için faziletlerini övmektir. *'Azâ* ise *te'bînden* farklı olarak duygusallığın devre dışı kaldığı, varlık, yokluk ve ebediyetin teemmül edilerek her şeye rağmen hayatın devam ettiği inancı ve düşüncesi ile aklın ön planda tutularak teselli olunmaya çalışılan bir aşamadır.⁴² Mersiye türündeki şiirlerde dikkat çeken önemli bir unsur ise üzüntü, tasa, keder ve pişmanlık gibi ifadelerin açık bir şekilde görülebilir olmasıdır.⁴³ Rusâfi mersiye türünde toplam 29 şiir kaleme almıştır. Şair bu mersiyeleri genelde hocaları, ilim ehli, arkadaşları, devlet adamları ve vatan evlatları için söylemiştir. Söz konusu mersiyelerden ilgili beyitler sırası ile ele alınıp daha çok semantik açıdan tahlil edilecektir.

2.1. Hocalarına Yönelik Mersiyeleri

Rusâfi, hocaları Mahmûd Şükrî (öl. 1342/1924) ve Üstat Nâib'e yazdığı mersiyelerde yaşadığı hüznün ve üzüntüyü dile getirmektedir. Söz konusu mersiyelerdeki bazı beyitler seçilerek incelenecektir.

²⁹ Ma'rûf b. Abdulğani el-Bağdâdî er-Rusâfi, *Dîvânü Ma'rûf er-Rusâfi*, haz. Mustafa el-Galâyîni (Mısır: Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-Sekâfe, 2012), 453.

³⁰ Rusâfi, *Dîvân*, 463.

³¹ Rusâfi, *Dîvân*, 459.

³² Rusâfi, *Dîvân*, 461.

³³ Rusâfi, *Dîvân*, 503.

³⁴ Rusâfi, *Dîvân*, 500.

³⁵ Rusâfi, *Dîvân*, 485.

³⁶ Rusâfi, *Dîvân*, 483.

³⁷ Rusâfi, *Dîvân*, 481.

³⁸ Rusâfi, *Dîvân*, 479.

³⁹ Rusâfi, *Dîvân*, 477.

⁴⁰ Rusâfi, *Dîvân*, 473.

⁴¹ Rusâfi, *Dîvân*, 455.

⁴² Şevkî Dayf, *Funûnu'l-edebi'l-'Arabî –el-fennu'l-ğinâi II- er-risâ'* (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1987), 5-6.

⁴³ İbn Reşik el-Kayrevânî, Ebû Ali el-Hasen b. Reşik el-Ezdî, *el-'Umde fi mehâsini's-şi'r ve âdâbihi ve nakdihi* thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Mısır: Matba'atu's-Sa'âde, 1955), 2/147.

2.1.1. Mahmûd Şükrî Âlûsî

Mahmûd Şükrî, meşhur müfessir Şehâbeddîn Mahmûd el-Âlûsî'nin torunu olup tarihçi, edebiyatçı ve Seleffiye'ye bağlı bir âlimdir. Irak'ın meşhur din adamları arasında yer almıştır. İslâm dünyasında dini düşüncenin yeniden canlandırılmasında önemli bir yere sahiptir. Mahmûd Şükrî; Irak halkı, ilim ve siyaset adamları nezdinde büyük bir itibara sahiptir.⁴⁴

Rusâfî, hocası Mahmûd Şükrî el-Âlûsî için söylediği *Hüziin Makamında* isimli mersiye şiirinin aşağıdaki dizelerinde hocasının kendilerini gözyaşlarına boğduğunu şu ifadelerle dile getirir:

يا راحلاً ترك الآماق سائلةً يذرفن منسكياً في إثر منسكبٍ
أجبت داعي موت حم عن قدر وأي نفس لداعي الموت لم تجب!
والناس أسرى المنايا في حياتهم من فاته السيف منهم مات بالوصب

Ey akabinde miras olarak sürekli akan gözyaşı pınarlarını bırakan yolcu!

Kaderin hükmü gereği ölüm meleğine icabet ettin. Öyle ya, hangi nefis ölüm meleğine boyun eğmez ki!

*İnsanlar hayatları boyunca ölümün tutsaklarıdır. Kılıç birini ıskalarsa hastalık onun canını alır.*⁴⁵

Şair ilk beyitte dâr-ı bekâya irtihal eden hocası Mahmûd Şükrî'nin, mirasçılarına tükenmeyen gözyaşı pınarlarını bıraktığını söyleyerek hocasının vefatından duyduğu derin üzüntüyü edebi bir üslupla anlatmıştır. Müteakip beyitlerde ise hocasının da herkes gibi yazılan kadere boyun eğdiğini ve her insanın bir vesile ile mutlaka bir gün öleceği gerçeğini hatırlatarak hem ölümün kaçınılmaz bir son olduğuna dikkat çekmiş, hem de kendisini teselli etmeye çalışmıştır.

Rusâfî hocasının ölümüne kayıtsız kalamamış ve yazdığı mersiyede onun vefatından sonra gözyaşlarının adeta sel olup aktığına değinmiştir. Hocasının ölümünden dolayı Irak, Necid, Yemen, Hicaz, Mısır ve Halep dâhil bütün Arap dünyasında bulunan her hanenin onun yasını tuttuğunu dile getirmektedir.⁴⁶ Aynı kasidenin aşağıdaki dizelerinde ise Rusâfî, Mahmûd Şükrî'nin ölümüne sitem edercesine şu soruları sorarak üzüntüsünü anlatmaya çalışmaktadır:

لمن تركت فنون العلم والأدب أما خشيت عليها من يد العطب

⁴⁴ Yusuf Şevki Yavuz, "Âlûsî, Mahmûd Şükrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1989), 2/548-549.

⁴⁵ Rusâfî, *Dîvân*, 464.

⁴⁶ Rusâfî, *Dîvân*, 464.

تلك المدارس قد أوحشتها فعدت
خلوا من الدرس والطلاب والكتب

İlim ve edebiyat sanatlarını kime bırakıp gidiyorsun? Bunların yok olmasından korkmadın mı hiç?

O okulları kimsesiz bıraktın! Artık ne ders (işleniyor) ne öğrenciler kaldı ne de kitaplar.⁴⁷

Şair bu dizelerde hocasının vefatı ile okulların adeta ıssız bir mekâna dönüştüğünü ve buralara öğrencilerin uğramadığını, kitapların bulunmadığını ve böylece derslerin de işlenmediğini mecâzî bir anlatımla dile getirerek üzüntüsünü anlatmaya çalışmaktadır.

Rusâfi, ilk beyitte bedî ilminin sanatlarından olan ve “iki mısradan oluşan kafiyeli şiir beyti” anlamına gelen tasrî sanatına⁴⁸ başvurarak anlatımını süslemiş ve mersiyesine güzellik katmıştır. Görüldüğü gibi beytin ilk şatırının son kelimesi olan الأَدب ile ikinci şatırın son kelimesi العَطَب sözcüklerinin sonu aynı harf ile bitmektedir. Ayrıca الأَدب ile العَطَب sözcüklerinin hece yapıları birbiriyle uyuşmaktadır ve musarra’lı kelimelerin ikisi de isim olarak gelmiştir. Bu da şairin üzüntüsünü dile getirmede lafzi güzelleştirici öğelere başvurduğunu ve bunda başarılı olduğunu göstermektedir.

Rusâfi, Mahmûd Şükrî için söylediği وا شَيْخَاهُ Ah Üstadım!⁴⁹ isimli diğer bir mersiyesinde ise ömrü boyunca hocasına minnet duyacağını ve gece gündüz demeden ona ağlayacağını şu dizelerle dile getirmektedir:

شكر لأفلامك اللاهني كشفت بما
عن أوجه العلم أستارا وأسدلا
لأشكرتك (يا شكرى) مدى عمري
ولأبكينك أبكارا وأصلا

İlmin perdelerini kaldırıp vecihlerini açığa çıkaran kalemine sağlık.

Ey Şükri! Ömrüm boyunca sana hep müteşekkir olacağım ve sabah akşam sana ağlayacağım.⁵⁰

2.1.2. Üstat Nâib

Rusâfi, على ضريح النَّائب Üstat Nâib'in Mezarı Başında başlıklı mersiyesinde ise Ebu'l-Huseyn en-Nâib isimli başka bir hocası için tutulan yası şöyle anlatır:

ليس يسلي الفتى عن الموت إلا
خلف صالح وذكور جميل
مثلما مات شيخنا (النائب) الحبيب
ر فسالت من الدموع سيول
إن عبد الوهاب عاش جليل ال
قدر فردا ومات وهو جليل

⁴⁷ Rusâfi, *Dîvân*, 463.

⁴⁸ Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî el-Herevî, Ebû Mansûr, *Tehzîbu'l-luğa* thk. Muhammed 'İvad Mur'ib (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 2001), 2/17.

⁴⁹ Rusâfi, *Dîvân*, 46-462.

⁵⁰ Rusâfi, *Dîvân*, 462.

وَقَضَى	عَادَمَ	الْمِثِيلَ	فَأَمْسَى	مَا	لَمَنْعَاهُ	فِي	الْخُطُوبِ	مِثْلِ
حَادِثٌ	أُظْلِمَتْ	بِهِ	الْأَرْضَ	وَاسْتَوَى	حَشَّ	مِنْهَا	حَزُونَهَا	وَالسُّهُولِ
إِنْ	أُسَيْنَا	أُسَى	عَلَيْهِ	كَثِيرًا	فَكَثِيرٌ	الْأُسَى	عَلَيْهِ	قَلِيلٌ
كَانَ	فَحَلَّ	الْفُحُولِ	عِلْمًا	وَفَضْلًا	فَلِهَذَا	بَكَتْ	عَلَيْهِ	الْفُحُولُ
كَيْفَ	لَا	تُجْرَعُ	الْعُلُومَ	لَمَنْعَى	رَجُلٍ	بَاعَهُ	بِحِنَّ	طَوِيلِ
قَدْ	بَكَتَهُ	مَدَارِسَ	عَامَرَاتٍ	هُوَ	هُوَ	فِيهَا	الْمَدْرِسِ	الْمَسْؤُولِ
وَبَكَاهُ	الْكِتَابُ	ذُو	الذِّكْرِ	شَجَوَا	وَعُلُومَ	إِلَى	الْكِتَابِ	تَوَوَّلُ
وَبَكَتَهُ	آيَ	بِهِ	مَحْكَمَاتِ	وَبَكَاهُ	وَبَكَاهُ	التَّفْسِيرِ	وَالتَّوَوَّلِ	وَالتَّوَوَّلِ
وَبَكَتَهُ	أَرَامِلَ	وَيَتَامَى	جَدُّ	عَنْهَا	بِمَوْتِهِ	بِمَوْتِهِ	التَّنْوِيلِ	التَّنْوِيلِ

Ölen bir yiğidi ancak ardında bırakacağı salih bir evlat ve ölümünden sonra güzel bir nam teselli eder.

Tıpkı üstadımız Allame “en-Nâib” gibi. Zira onun ölümünden sonra gözyaşları sel olup aktı.

Nitekim Abdülvehhab en-Nâib saygıdeğer bir zat olarak yaşadı ve öyle de müteveffa oldu.

(Daha önce) görülmemiş bir ölümdü. Öyle ki; ölüm haberinin yarattığı acının benzeri yoktu.

Öyle bir vakaydı ki, onun ölümü ile yeryüzü kara bulutlarla kaplandı, dağlar ve ovalar ıssızlaştı.

Ona ne kadar tasalanıp üzülsük de bu üzüntü onun için az olur.

İlim ve fazilet yönünden üstatların üstadıydı. Bu yüzden bütün ilim erbabı onun yasını tuttu.

İlim tahsil ederek bu alanda otorite sahibi olan bir zatın ölümüne ilimler nasıl üzülmez ki!

Öyle ya onun müderrislik yaptığı ve mesul olduğu mamur medreseler dahi gözyaşları döktü.

(Ve dahi) Kitâp ve ona bağlı ilimler (tefsir, fıkıh vs.) üzüntüden ona ağladı.

Muhkem ayetler, Tefsir ve Tevil de ona ağladı.

Dul ve yetimler dahi matem tuttular. Zira onun ölümüyle (dul ve yetimlere) yapılan yardım ve bağışlar da kesildi.⁵¹

Rusâfî, bu mersiyesinde ilim erbabından olan hocası Nâib için tutulan yası dile getirmektedir. Hocasının vefatının ardından akıtılan gözyaşlarının sel olup aktığını, yeryüzünün adeta kapkaranlık bir yere dönüştüğünü, dağların ve ovaların kimsesiz kaldığını, onun ilimde hocaların hocası olduğunu, içinde ders verdiği medreselerin hatta okuduğu ve okuttuğu Kuran ve Tefsir gibi ilimlerin de ona ağlayıp yas tuttuğunu veciz bir dille anlatmaktadır. Bütün bunların yanı sıra dul ve yetim kimselerin de onun vefatından ne kadar

⁵¹ Rusâfî, *Dîvân*, 474.

müteessir olduklarına değinmektedir. Şairin bu derece detaylara dikkat çekmesi, müteveffanın ne kadar sevildiğini ve vefatından duyulan acının da ne kadar büyük ve derin olduğunu göstermektedir.

Şair üçüncü beyitte zıt anlamlı عاش ve مات fiillerini, aynı şekilde altıncı beyitte karşıt anlamlı كثير ve قليل kelimelerini kullanarak tıbak sanatını⁵² icra etmiş, böylece değer verdiği kişinin kaybından duyduğu acıyı sanatsal ve edebî bir dille ortaya koymuştur.

2.2. İlim Ehline Yönelik Mersiyeleri

Rusâfi bir şair ve ilim adamı olduğu için bu camiada vefat eden aydın ve toplum tarafından tanınıp sevilen insanların ölümüne duyarsız kalmamış, onlar için birtakım mersiyeler kaleme almıştır. Sözelimi dil ve edebiyatta tebarüz eden Cebr b. Dumit, en-Nu'mâniyye Üniversitesi'nin önde gelen hocalarından üstat Kasım, Irak'lı şair Abdülmuhsin el-Kâzımî (öl. 1354/1935), Mısır'ın ünlü şairi ve şairlerin prensi olarak bilinen Ahmed Şevkî (1351/1932), Irak'lı şair ve gazeteci Atâ el-Hatîb (öl. 1348/1929), Caferiye ulemasından Şeyh Muammer Mehdî ve şair Ebû Emîn olmak üzere ilmiye sınıfı diyebileceğimiz şahsiyetler için birer mersiye söylemiştir. Mezkûr isimlere yazılan bu mersiyeler sırası ile aşağıda verilmiştir.

2.2.1. Cebr b. Dumit

Rusâfi, ilim ehli, dilbilimci ve edip olan Cebr b. Dumit için yazdığı mersiyenin aşağıdaki dizelerinde şöyle der:

وَلَيْسَ لِكَسْرِ الْمَوْتِ فِي طِينَا جَبْرٍ	بِكِي الْفَضْلَ لَمَّا أَنْ قَضَى نَحْبَهُ جَبْرٍ
يُضِيءُ بِهِ لِلْعِلْمِ فِي أَفْقِهَا بَدْرٌ	رَزَيْنَاهُ فِي كَلِيَّةِ الْعِلْمِ هَادِيًا
وَيَرِثُهُ مِنْ أَبْنَائِهَا النَّظْمُ وَالنَّثْرُ	سَيِّبِكِي فِي كَلِيَّةِ الْعِلْمِ مَنْبَرٌ
وَأَفْجَعَهَا أَنْ يَفْقَدَ الْعَالَمُ الْحَبْرَ	فَوَاجِعْنَا فِي ذِي الْحَيَاةِ كَثِيرَةً

Cebr öldüğünde fazilet ona ağladı. Ne yazık ki tıp ilmimizde ölüm hastalığının tedavisi yoktur.

Onu, ilim akademisinde bir dolunay (gibi) ilmin ufkunu aydınlatan bir rehber iken kaybettik.

İlim akademisindeki kürsü ona ağlayacak ve evlatları şiir ve nesir de onun yasını tutacaktır.

Şu hayatta başımıza gelen felaketler pek çoktur. Bunların en acısı ise derya misali bir âlimin kaybedilmesidir.⁵³

Şair ilk beyitte Cebr. b. Dumit'in vefatından duyduğu üzüntüyü fazilet kavramı üzerinden kişiselleştirerek farklı bir şekilde ortaya koymaktadır. Ölüm felaketinin önüne geçilemeyeceğini bildiği halde onu bir hastalığa benzeter ve tedavisinin olmadığını belirterek

⁵² Tıbak; birbirine karşıt iki ögenin bir sözde, veya beyitte bir araya getirilmesi anlamında kullanılan bir bed'î terimdir. Bk. İsmail Durmuş, "Tezat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, 2012), 41/58.

⁵³ Rusâfi, *Dîvân*, 495.

dikkat çekici bir üslûb ile acısını kelimelere döker. Müteakip iki beyitte Cebr'in ders verdiği kürsünün ona ağlayacağını söyler. Bunun yanında merhumun çocukları mesabesinde olan şiir ve düzyazının da onun matemini tutacaklarını mecâzî bir anlatımla dile getirmektedir. Şair son dizede ise merhumun kaybını insanların başına gelen en acı felakete benzeterek yaşanan acının boyutunu anlatmaya çalışmaktadır.

Şair, ilk beytin birinci şatırının sonunda kullandığı جَبْر ismi ile Cebr b. Dûmit olan müteveffayı, aynı beytin ikinci şatırının sonundaki aynı kelime ile de *tedaviyi* kastetmiştir. Böylece bedi ilminin sanatlarından cinas sanatını kullanarak üzüntüsünü daha beliğ bir şekilde ortaya koymuştur.

2.2.2. Üstat Kasım

Rusâfî, aşağıdaki mersiyesinde ise en-Nu'mâniyye Üniversitesi hocalarından üstat Kasım'ın vefatından duyduğu hüznü şu beyitlerle anlatır:

عَلَى قَاسِمٍ شَيْخِ الطَّرِيقَةِ قَدْ بَكَتْ	جَوَاهِرُ فَضْلِ مَا لَهَا الدَّهْرُ قَاسِمٌ
بَكَاهُ التَّقَى وَالْعِلْمُ وَالْحِلْمُ وَالنُّهَى	وَحَسَنُ السَّجَايَا وَالْعِلَا وَالْمَكَارِمُ
فَقَدْنَا الَّذِي قَدْ كَانَ فِي الْعِلْمِ عَيْلَمَا	فَمَا جَتِ لِمَنْعَاهُ الْبِحَارُ الْعِيَالِمُ

Kaderi taksim etme yetkisi olmayan fazilet ceoherleri, tarikat liderimiz Kasım için ağladılar.

İyilik, ilim, sabır ve irfan, güzel huylar, yücelik ve faziletler ona ağladı.

Bilimde bir deniz olanı kaybettik; onun yasını tutmak için bilgelik denizleri dalgalandı.⁵⁴

Şair bu beyitlerde ise yine bir ilim erbabı olan üniversite hocası Kasım'ın vefatından duyulan üzüntüyü dile getirmektedir. Müteveffanın ilim ile işgalinden dolayı takva, ilim, hoşgörü ve güzel ahlak gibi bütün yüce değerlerin ona ağladığını ve onun yasını tuttuğunu (بَكَاهُ التَّقَى وَالْعِلْمُ وَالْحِلْمُ وَالنُّهَى وَحَسَنُ السَّجَايَا وَالْعِلَا وَالْمَكَارِمُ) "İyilik, ilim, sabır ve irfan, güzel huylar, yücelik ve faziletler ona ağladı" şeklindeki ifadelerle anlatmaktadır. Bunun yanı sıra yine merhumun ilim ve irfan konusunda benzetildiği denizin de bu acı vefata dayanamayıp kederden dalgalanarak adeta köpürdüğünü (فَقَدْنَا الَّذِي قَدْ كَانَ فِي الْعِلْمِ عَيْلَمَا فَمَا جَتِ لِمَنْعَاهُ الْبِحَارُ الْعِيَالِمُ) "Bilimde bir deniz olanı kaybettik; onun yasını tutmak için bilgelik denizleri dalgalandı" şeklindeki sözleri kullanarak güzel bir benzetme ile dile getirmektedir. Ayrıca ilk beytin birinci şatırında geçen müteveffanın ismi olan قَاسِمٍ kelimesi ile aynı beytin ikinci şatırında zikredilen ve *bir şeyi taksim etmek* anlamındaki قَاسِمٍ kelimeleri arasında bedi ilminin sanatlarından cinas sanatı icra edilmiştir.

2.2.3. Abdülmuhsin el-Kâzımî

Rusâfî, Mısır'da vefat eden Iraklı Şair Abdülmuhsin el-Kâzımî için 1935'te yapılan anma merasiminde söylediği mersiye'nin aşağıdaki beyitlerinde şöyle der:

⁵⁴ Rusâfî, *Dîvân*, 499.

قَدَ قَضَى الْكَاطِمِيُّ وَهُوَ جَدِيرٌ أَنْ تَعَزَّى فِي مَوْتِهِ الشُّعْرَاءُ
 عَاشَ مَنْسِيٌّ عَارِفِيهِ وَلَمَّا مَاتَ فَاضَتْ بِنَعِيهِ الْأَنْبَاءُ
 أَفِينَسِي حَيًّا وَيَذَكَّرُ مِينَا إِنَّ هَذَا مَا تَنْكُرُ الْعُقَلَاءُ
 ضَحِكُوا مِنْهُ فِي الْحَيَاةِ وَمَذُّ مَا مَاتَ تَعَالَى نَحْيِيهِمْ وَالْبِكَاءُ

Ölümü ile şairler tarafından yasının tutulmasına layık olan Kâzîmî öldü.

O, yaşarken unutulmıyordu ancak vefat ettiğinde ölüm haberi herkesi derinden sarstı.

Hayatta iken unutulmuş olduğunda mı hatırlanır? Bunu, akıl sahibi kimseler kabul etmez.

O hayatta iken ona güldüler. Fakat ölünce feryat figan ve ağlama (sesleri) yükseldi.⁵⁵

Rusâfî, bu dizelerle vefat eden meslektaşı şair Kâzîmî'nin hayatta iken değerinin pek bilinmediğini buna rağmen bu dünyadan göçüp gittiğinde herkesin onun için yas tuttuğunu anlatmaktadır. Bu hazin durumu dile getirirken de "O ölünce herkes feryat-ü figan ederek ağladı, onların çığlıkları ve ağlama sesleri yükseldi" anlamındaki (وَمَذُّ مَاتَ تَعَالَى نَحْيِيهِمْ وَالْبِكَاءُ) ifadesini kullanmaktadır.

Şair, mersiyesinin hâtime⁵⁶ bölümünde ise müteveffanın dünyada çektiği sıkıntıların sona erdiğini aşağıdaki dize ile dile getirerek meslektaşına şöyle seslenmektedir:

أَيُّهَا الْكَاطِمِيُّ نَمَّ مَسْتَرِحًا حَيْثُ لَا مَبْغِضَ وَلَا إِيْذَاءَ

Ey Kâzîmî! [kabrinde] müsterih bir şekilde uyu. Zira artık ne buğzeden var (sana) ne de eziyet eden.⁵⁷

2.2.4. Ahmed Şevkî

Rusâfî, 1932 yılında Emîru'ş-Şuarâ olarak bilinen Mısır'ın ünlü şairi Ahmed Şevkî için düzenlenen anma töreninde meslektaşının vefatından duyduğu üzüntü ve kaybı رِثَاءَ شَوْقِي شَاعِرٍ مُصْرَ الْأَكْبَرِ Mısır'ın Büyük Şairi Şevkî'ye Mersiye isimli şiirinde şöyle anlatır:

يَا أَهْلَ مِصْرَ عَزَاؤِكُمْ فَمَصَابِكُمْ أَمْرٌ قَضَاهُ اللَّهُ فِي تَقْدِيرِهِ
 الشُّعْرُ قَدْ ثَلُثَ بِمِصْرَ عَرُوشَهُ بِوَفَاةِ سَيِّدِهِ وَمَوْتِ أَمِيرِهِ

Ey Mısır halkı! Başınıza gelen bu felaket ve tuttuğunuz matem Allah'ın takdir ettiği bir hükümdür.

⁵⁵ Rusâfî, *Dîvân*, 511.

⁵⁶ Arap şiirinde bir kaside matla, mukaddime ve hâtime gibi bölümlerden oluşur. Makta adı da verilen hâtime; kasidenin son bölümüne verilen isimdir. Yusuf Huseyn Bekkâr, *Binâu'l-kasîde fi'n-nakdi'l-Arabiyyi'l-kadîm fi dav'i-n-nakdi'l-hadîs*, (Beirut: Dâru'l-Endelus, 1982), 229.

⁵⁷ Rusâfî, *Dîvân*, 512.

(Gerçekten de) Mısır'ın efendisinin vefatı ve prensinin ölümü ile (adeta) şiirin tahtı devrildi.⁵⁸

Şair, bu beyitlerle yaşadığı dönemde şiir sanatında otorite olarak kabul edilen Ahmed Şevkî'nin ölümü ile şiirin saltanatının yıkıldığını; “durumu kötüleşti, şanı lekelendi, tahtı yıkıldı” gibi anlamlara gelen *فَدَّ ثَلَّتْ غُرُوشُهُ* tabirini kullanarak mübalağalı bir dille anlatmaktadır. İkinci beyitte şiir ile şair, taht ile de şairlerin sultanı Ahmed Şevkî kastedilmektedir. Dolayısıyla Şevkî'nin ölümü ile şiirin tahtı da yıkılmıştır.

Rusâfî, mersiye'nin muhtelif beyitlerinde ise şiirin, Mısır'ın diğer önemli şairlerinden olan Hafız İbrahim'e ağladığı gibi Ahmed Şevkî'ye de ağlayıp yas tuttuğunu dile getirir. Hatta müteveffanın ölümünden dolayı bülbülün ötmediğine, aslanın kükremediğine, şiirin semasını aydınlatan güneş ve ayın battığına vurgu yaparak üzüntüsünü mübalağalı bir dille ortaya koymaktadır.⁵⁹

2.2.5. Atâ el-Hatîb

Rusâfî, vefat eden Iraklı şair ve gazeteci Atâ el-Hatîb için kaleme aldığı *هَلُمَّ نَبِّكَ* *Kalkın da Ağlayalım* başlıklı mersiye'nin ilk beyitlerinde merhumun sevenlerini ağlamaya çağırmaktadır:

هَلُمَّ نَبِّكَ التُّهَى وَالْعَلَمَ وَالشَّرْفَا	فَقَدَّ قَضَى مِنْ بَحْدَا كَانَ مُتَّصِفَا
هَلُمَّ نَبِّكَ اِذْذِي كَانَتْ بِشَمَائِلِهْ	كَمَثَلِ قَطْرِ الْعَوَادِي رِقَّةً وَصَفَا
هَلُمَّ نَبِّكَ اِذْذِي لَمْ يَغْلُ وَاصْفَهْ	بِالْحَيْرِ اِلَّا رَاَهْ فَوْقَ مَا وَصَفَا
عَطَا الْخَطِيبُ اِذْذِي اَلُ الْخَطِيبِ بِهِ	فَقَتَّ مُصِيبَتِهِمْ اَكَابِدَانَا اَسْفَا
نَبِّكَ لِمَبْكَاهُمْ حَزْنَا بِحَيْثُ نَرَى	بَدْرَ التَّمَامِ بِاَعْلَى اَفْقِهِمْ خُسْفَا

Gelin! Ağlayalım; akla, ilme, asalete. Gerçekten de bu (hasletlere) haiz olan kimse vefat etti.

Gelin! Faziletleri sabah yağmurunun damlaları gibi narin ve duru olan kimseye ağlayalım.

Gelin! Onu methedenin övgüde mübalağa yapmadığı ve anlattığından daha üstün olduğunu düşündüğü kimseye ağlayalım.

(Bu), Âl-ü Hatîb'in kendisi ile (şanının devam ettiği) Atâ el-Hatîb'tir. Onların başına gelen bu musibetin verdiği keder ciğerimizi paramparça etti.

Onların ağladıkları yerlerin hatırına biz de efkârdan ağlayalım. Öyle ki en yüksek ufuklarında dolunayın (Atâ el-Hatîb) battığını görüyoruz.⁶⁰

⁵⁸ Rusâfî, *Dîvân*, 514.

⁵⁹ Rusâfî, *Dîvân*, 513.

⁶⁰ Rusâfî, *Dîvân*, 479.

Şair ilk beyitte ilim ehli olan merhumu ilim, akıl ve şan şeref gibi vasıflarla özdeşleştirerek övmüş ve sanki merhumun ölümü ile bu yüce değerler de vefat etmiş gibi güzel bir benzetme ile üzüntüsünü ifade etmiştir. İkinci beyitte ise merhumun şemailini, sabah yağmurunun o narin ve berrak damlalarına benzeterek insanları ağlamaya davet etmektedir. Üçüncü beyitte de merhumun bu övgülere layık olduğunu vurgulayarak yine insanların ağlamasını istemektedir. Dördüncü dizede mezkûr kişinin Atâ el-Hatîb olduğunu beyan ettikten sonra Al-ü Hatîb'in yaşadığı bu musibetin kendilerini çok üzdüğünü, "onların başına gelen bu musibetin verdiği keder ciğerimizi paramparça etti" anlamındaki (فَتَتْ مُصِيبَتُهُمْ أَكَابِدَنَا أَسْفًا) cümlesi ile dile getirmektedir. Son beyitte ise ayın en güzel evresi olan dolunaya benzettiği merhumun öldüğünü hatırlatarak insanları tekrar ağlamaya çağırılmaktadır.

Şairin bu mersiyesinde nida üslubunu kullanarak insanları ağlamaya davet etmesinin sebebi, hem müteveffanın toplum nezdinde pek muhterem ve değerli olduğuna dikkat çekmek istemesi hem de ağlayarak paylaşılan acıların hafifleyeceğine inanmasıdır.

Ölen kişinin bir zamanlar yaşadığı, dolaştığı, vakit geçirdiği ve ondan belli başlı kalıntı ve izlerin kaldığı yerlerde durup onların hatırasına ağlamak, Câhiliye dönemi şairlerinden İmruülkays'tan itibaren bir adet haline gelmiştir. İmruülkays'ın özellikle meşhur muallakasına, *Durun da sevgilinin ve onun yurdunun hatırasına ağlayalım* şeklinde başlaması; sonraki şairleri etkilemiş ve onlara ilham vermiştir. Onlar da bu üslubu şiirlerinde uygulamışlardır.⁶¹

2.2.6. Şeyh Muhammed Mehdî

Rusâfi, Irak hükümetinin İran'a sürgün etmiş olduğu Caferiye ulemasından Şeyh Muammer Mehdî el-Hâlisî için bir mersiye kaleme almıştır. Aşağıdaki beyitler, müteveffanın dini ilimlerdeki otoritesini ve konumunu göstermesi açısından önem arz etmektedir:

أُدْهَقَ	الدَّهْرَ	بِالْمَنِيَّةِ	كَأَسَهَ	مَنْ	قَدِيمٍ	وَوَطَافٍ	يُسْقِي	أُنَاسَهُ
كَيْفَ	يَرْجَى	طُولُ	الْبَقَاءِ	لِحَيِّ	جَعَلَ	اللَّهِ	عَمْرَهُ	أَنْفَاسَهُ
مِثْلَ	ذَلِكَ	الشَّيْخِ	الَّذِي	مَذَّ	فَقَدْنَا	بِهِ	النُّهَى	وَالْكِيَّاسَهُ
هُوَ	ذَلِكَ	الْحَبِيرِ	الَّذِي	كَانَ	لِلشَّرِّ	مَقِيمًا	دَلِيلَهُ	وَقِيَّاسَهُ
كَانَ	فِي	الدِّينِ	آيَةً	اللَّهِ	أَفْنَى	فِيهِ	رِعَايَةَ	وَحِرَاسَهُ
أَفَقَ	العِلْمِ	قَدَّ	بَدَأَ	مَكْفَهْرًا	عِنْدَمَا	أَطْفَأَ	الرَّدَى	نَبْرَاسَهُ

⁶¹ Huseyn b. Ahmed b. Huseyn Ebû Abdullah ez-Zevzenî, *Şerhu'l-mu'allakâti's-seb'* (b.y., Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 2002), 13.

وَلَقَدْ كَانَ فِي الْعُلُومِ إِمَامًا حَيْثُ فِيهَا انْتَهَتْ إِلَيْهِ الرِّيَاسَةُ
أَنَا أَبُكِي عَلَيْهِ مِنْ جِهَةِ الْعَدَا وَأَغْضِي عَنْ خَوْضِهِ فِي السِّيَاسَةِ

Felek eskiden beri kadehini ölümle doldurmuş ve insanların etrafında dolaşarak onlara içirmektedir.

Allah'ın, ömrünü (sayılı) nefeslere bağlı yarattığı bir canlı için tûl-ü bekâ nasıl istenebilir ki?

O üstadı kaybettiğimizden bu yana akli ve basireti de kaybettik.

O, delil ve kıyaslarıyla şeriatı ayakta tutan bir din adamıydı.

O, Allah'ın dindeki mucizesiydi. Tüm ömrünü onu korumaya ve gözetmeye adadı.

Ölüm onun kandilini söndürdüğünde, ilmin ufku da kararmaya başladı.

İlimlerin önderiydi. Zira onun (ölümüyle) liderlik de sona erdi.

Ben onun ilmi yönüne ağlıyorum. Siyasi mücadelesi ile ilgilenmiyorum.⁶²

Rusâfî ilk beyitte ölümü bir içeceğe, ölüm meleğini ise kadere benzeterek mersiyesine etkileyici bir giriş yapmıştır. İkinci beyitte ise bu dünyanın fani olduğunu ve uzun ömürlü olmayı talep etmenin mümkün olamayacağını hikmetli bir sözle muhabata iletmeye çalışmaktadır. Sonraki beyitte ise akıl ve basiretin, Şeyh Mehdî'nin ahirete intikaliyle kaybolduğunu mübalağalı bir anlatımla dile getirmektedir. Diğer beyitlerde ise bir din âlimi olan müteveffanın dindeki konumuna ve din için yaptığı hizmetlere değinmektedir. Şair son dizelerde ise merhumun siyasi görüşünü dikkate almadan onun ilmi yönü için gözyaşı döktüğünü anlatmaktadır.

2.2.7. Şair Ebû Emîn

Rusâfî, fasih bir şair olduğunu belirttiği Ebû Emin için de bir mersiye söylemiştir. Rusâfî, merhumun şairliğini methettikten sonra torununa başsağlığı dileyerek onu teselli eder:

كَانَ شَهْمًا إِنْ جِنَّتَهُ فِي الْمَلَمَاءِ مِتَّ وَوَيْدًا أَوَيْتَ رَكْنَا شَهْدًا
وَفَصِيحًا إِنْ أَنْشَدَ الْقَوْمَ شِعْرًا كَانَ فِي الشُّعْرِ مُفْلِقًا وَمَجِيدًا
إِنْ شَادَ بِالْقَرِيضِ لَمْ تَبْصُرِ الْأَدَّ مَعَ إِلَّا مُسْتَحْسًا وَمُسْتَهْيِدًا
يَا سَلْبَلِ الْمُقْتَدِ اعْظُمِ بِمَجْدِ قَدَّ رَزَقْنَاهُ فِي أَبْنِكَ مَجِيدًا
أَنَا شَاطِرْتِكَ الْأَسَى بَدْمُوعِ كُنَّ لِلْحَزْنِ فِي الْفُؤَادِ وَقُودًا

⁶² Rusâfî, *Dîvân*, 469-470.

Cömert bir insandı. Musibet zamanlarında ölüm döşeğindeyken ona gittin mi, güvenli bir barınağa sığınmış olurdun.

Fasih bir şairdi. İnsanlara şiir okuduğunda, şiirdeki yeteneği ve ustalığı kendisini belli ederdi.

Şiir söylediğinde, gözyaşların (gözlerin) duygulu ve müstefit olduğunu görürdün.

Ey merhumun oğlu! Babanın (ölümüyle) yoksun kaldığımız o yüce asaletle gururlan.

Ben, kalpteki hüznü tutuşturan gözyaşlarıyla kederini paylaşıyorum.⁶³

Rusâfi, merhumu; insanların zor zamanlarda iltica edeceği güvenli bir liman olarak görmektedir. Bunun yanında müteveffanın, dili akıcı kullanarak şiirleriyle insanları etkileyen mahir bir şair olduğunu da belirterek onun şairlik yönünü ön plana çıkarır. Son beyitlerde ise müteveffanın evladına hitap ederek babasının büyük bir izzet ve onura sahip olduğunu hatırlatır ve ağlayarak onunla acısını paylaştığını söyler.

2.3. Arkadaşlarına Yönelik Mersiyeleri

Rusâfi, arkadaşı Abdülmecid Bey eş-Şâvî, Abdülvehhab Muhammed Ağa, Cemil Sıdkî ez-Zehâvî (öl. 1355/1936) ve Muhyiddîn el-Hayyât (1332/1913) için birer mersiye kaleme almıştır.

2.3.1. Abdülmecid eş-Şâvî

Rusâfi'nin, hastalıktan dolayı vefat eden⁶⁴ Lübnanlı arkadaşı Abdülmecid Bey eş-Şâvî'nin cenaze töreninde söylediği *Sevgi Gözyaşları* isimli mersiyesinin ilk beyitleri hüznün ve keder doludur:

عَبْدُ	الْمَجِيدِ	قَضَى	فَوَا	أَسْفَا	مَاذَا	يَفِيدُ	تَأْسُفِي	جَزَعًا!
قَمٌ	وَيْكَ	نَبِكَ	الْمَجِيدِ	وَالشَّرْفَا	وَنَعَزَ	طَرْفَ	الْعَيْنِ	مَا
فَلَقَدَ	فَقَدَدْنَا	سَيِّدَ	الطَّرْفَا	وَأَجَلَ	سَاعَ	لِلْعَلَا	سَعَى	

Abdülmecid vefat etti. Yazık! Üzüntümün kaygıma bir faydası olacak mı ki?!

Yazıklar olsun sana, kalk! Onurumuz ve şan şerefimiz için ağlayalım ve gözlerimiz gözyaşı döktüğü sürece bakışlarımızı keskin kılalım.

Şüphe yok ki zarıflığın efendisini ve yüce gayeler için çalışanların en üstününi kaybettik.⁶⁵

Rusâfi, arkadaşı Şâvî'nin vefatından duyduğu üzüntü ve kederi dile getirmek için ilk beyitte "ne yazık", "ne kötü", "vah vah" ve "eyvah" gibi anlamlara gelen (وَ أَسْفَا) ünlem sözcüğünü kullanmıştır. İkinci beyitte ise (وَيْكَ) "sana yazıklar olsun" manasına gelen benzer bir lafız ile acısını ifade etmeye çalışmıştır. Şair son beyitte ise zarafet ve kibarlığın nişanesi ve

⁶³ Rusâfi, *Dîvân*, 505-506.

⁶⁴ Rusâfi, *Dîvân*, 478.

⁶⁵ Rusâfi, *Dîvân*, 477.

büyük hedeflere ulaşmak için çalışanların en yücesi olarak tavsif ettiği müteveffanın kaybının ne kadar büyük olduğuna işaret etmektedir.

Şair, ikinci beytin ikinci şatırında *bakışlarımızı keskin kılalım* anlamındaki *وَنَعَزَّ طَرْفَ الْعَيْنِ* cümlesi ile belagat ilmi sanatlarından istiareyi⁶⁶ kullanarak anlatılmak isteneni dikkat çekici bir dille vurgulamış ve üzüntüsünü daha etkili bir şekilde dile getirmiştir. Şair, burada bıçak, kılıç ve mızrak gibi bileme aletlerinin bilenmesini gözyaşı aracılığıyla gözün keskinliğine teşbih etmektedir. Nasıl ki bileme aleti bıçağı keskin hale getiriyorsa biz de ona gözyaşı döktüğümüz müddetçe bizim gözümüz de bakışımız da keskin hale gelir, böylece bakışımızı takviye etmiş oluruz.

2.3.2. Abdülvehhab Muhammed Ağa

Şair, samimi dostu Abdülvehhab Muhammed Ağa için nazmettiği *دَمْعَةٌ عَلَى صَدِيقٍ* *Dost İçin Akıtılan Gözyaşı* adlı mersiyesinde ise onun vefatından duyduğu üzüntüyü şöyle dile getirir:

فَأَمْسَى الْأَسَى	فِينَا لَهُ	مَالِي الصَّدْرِ	وَمَا زَادَنَا	إِلَّا أَسَى	بِفِرَاقِهِ
فَنَنْشَقُّ مِنْ	تَذَكَّارِهَا	أَطِيبِ النَّشْرِ	إِذَا مَا	ذَكَرْنَاهُ	تَفَوَّحَ خِرَالُهُ
وَنَفْرَعُ مِنْ	بَعْدِ الْبُكَاءِ	إِلَى الصَّيْرِ	وَنَلْجَأُ عِنْدَ	الْإِدْكَارِ	إِلَى الْبُكَاءِ
وَأَنْظِمُ شِعْرِي	فِي رِثَائِكَ	مِنْ دَرِّ	سَأُنْشِرُ دَمْعِي	فِيكَ	نَشْرَ لَأَلِي

Onun hicranıyla acımız katlanarak arttı. Ona üzüle üzüle nihayetinde gönlümüz kederle doldu.

Onu andığımızda onun iyi huyları güzel koku [gibi] etrafa yayılır ve biz de bu hatıradan hoş kokuyu soluyup içimize çekeriz.

Bir araya toplanıp onu hatırladığımızda ise ağlamaya sığınırız. Ağlamak da sona erince (acıya dayanabilmek için) sabırdan yardım dileriz.

Senin için saçılmış inciler gibi gözyaşı dökceğim ve senin ölümünün ardından bu incilerden bir şiir nazmedeceğim.⁶⁷

Rusâfî, dostu Abdülvehhab için nazmettiği bu beyitlerde ise arkadaşları ile birlikte merhumun vefatından sonra yaşadıkları acıyı az da olsa azaltabilmek için ne tür yollara başvurduklarını kederli bir şekilde anlatmaktadır. Sözelimi önce gönüllerinin hüznü ve kederle dolduğunu sonra bu hüznü hafifletmek için ağladıklarını, nihayetinde de sabredip bu duruma tahammül etmeye çalıştıklarını dile getirmektedir.

⁶⁶ Bir şey için ismi veya manası dışında başka bir isim veya anlamın ödünç alınmasıdır. Bk. Ahmed b. Yahyâ b. Zeyd b. Seyyâr eş Şeybânî, Sa'leb, *Kavâidu 'ş-şi'r* thk. Ramazân 'Abdu't-Tevvâb (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1995), 33.

⁶⁷ Rusâfî, *Dîvân*, 481.

Yukarıdaki beyitlerde göze çarpan bir nokta da Rusâfî'nin merhumun ölümünden duyduğu acıyı farklı sanatları kullanarak anlatmasıdır. Şöyle ki şair birinci beyitte yaşadığı üzüntünün ağırlığı sebebiyle “kederin taş gibi göğsünde yer etmesi” anlamında مَالِي الصَّدْرُ terkiibini kullanarak kinaye sanatını icra etmiştir.⁶⁸ Tabiri caizse üzüntünün taş ve kor gibi içlerine oturduğunu ve içlerini kapladığını belîğ bir üslupla anlatmaktadır.

Şair ikinci beyitte ise istiare-i mekniyye sanatını icra etmiştir. Hatıralar güzel kokulara benzetilmiştir. O hatıralardan güzel kokuları içimize çekeriz denilmiştir. Aslında hatıralar içe çekilebilecek bir unsur değildir. Burada benzeyen öge olan hatıra zikredilmiştir, benzetilen öge olan merhum zikredilmemiştir. Ağlamaya sığınırız, sabırdan yardım dileriz gibi mecaz anlamlı ifadelerde ise istiare-i temsîliyye sanatı mevcuttur. Şair, sabrı zor zamanlarda sığınılacak bir kişiye benzetmektedir. Aynı şekilde ağlamayı da teselli edici bir dost gibi görmüş ve insana benzetmiştir. Nitekim ağlama da sığınılacak bir varlık değildir. Sığınmak bir insana veya bir yere olur. Burada şairin, dostunun yasını anlatırken edebî sanatlara başvurarak belîğ bir dil kullandığı ve bunda başarılı olduğu söylenebilir.

2.3.3. Cemîl Sıdkî ez-Zehâvî

Ma'rûf er-Rusâfî'nin çağdaşı ve arkadaşı Irak'ın büyük şairlerinden olan Cemîl Sıdkî ez-Zehâvî vefat ettiğinde Rusâfî onun kabrine gelerek ذَمْعَةٌ عَلَى قَدْرِ الرَّهْأَوِيِّ Zehâvî'nin Mezarı Başında Akıtılan Gözyaşı isimli şu mersiyeyi söylemiştir:

أَيُّهَا	الْفَيْلَسُوفَ	قَدْ	عَشْتُ	مَضَى	مِثْلَ	مَيْتٍ	وَصَرْتُ	بِالْمَوْتِ	حَيًّا
مَا	حَيَاةَ	الْعَظِيمِ	إِلَّا	خُلُودَ	بَعْدَ	مَوْتٍ	يَكُونُ	لِلْجِسْمِ	طَيًّا
سَوْفَ	يَبْقَى	بَيْنَ	الْوَرَى	لَكَ	ذَكَرَ	نَاطِقٍ	بِالْبَقَاءِ	لَمْ	يَخْشَ
أَنْتَ	فَرْدٌ	فِي	الْفَضْلِ	حَيًّا	وَمَيِّتًا	حَزَنٌ	فِي	الْحَالَتَيْنِ	ذَكَرًا
سَوْفَ	أَبْكِي	عَلَيْكَ	شَجْوًا	وَإِنِّي	كُنْتُ	أَبْكِيكَ	فِي	الْحَيَاةِ	شَجِيًّا

Ey filozof! Uzun süre ölü gibi hasta bir şekilde yaşadım, ölüm[ün]le hayat buldun.

Ölüm bedende meydana geldikten sonra, büyük kimselerin ölümü ancak ebediyettir.

İnsanlar içinde konuşacak, hiçbir şeyden çekincesi olmayan hatıran ilelebet baki kalacak.

Sen diri ve ölü olarak erdemde teksin, iki durumda da yüce bir şana sahipsin.

Hayatta iken kederli bir şekilde sana ağladığım gibi (öldükten sonra da) kederli bir şekilde sana ağlayacağım.⁶⁹

⁶⁸ Kinaye, bir şeyi anlatırken gerçek anlamdaki unsurdan (*mukennâ bih*)'dan cümlede geçmeyen unsura *mukennâ anh'* a geçiş yapmak için sarih (açık) manayı terk edip kendisine işaret edilen anlamı zikretmektir. Bk. Sirâcuddîn Ebû Yakup Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm* nşr. Na'im Zerzûr (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1983), 402.

⁶⁹ Rusâfî, *Dîvân*, 935.

Rusâfî, mersiyesinin son beytinde geçen “kederli bir şekilde sana ağlayacağım” anlamındaki *سَوْفَ أُبْكِي عَلَيْكَ شَجْوًا* ifadesi ile dostu Zehâvî'nin ölümünden duyduğu üzüntüyü şiirsel bir dille ortaya koymaktadır. Şairin bu beyitte dostu Zehâvî'nin ölümünden dolayı ona ağlayıp yas tutması alışlagelen bir durumdur. Ancak dostu hayatta iken de ona ağlaması dikkat çeken bir noktadır. Muhtemelen Zehâvî hayatta iken başına gelen musibetlerden ve müzmin hastalığından dolayı⁷⁰ arkadaşı Rusâfî ona ağladığını ve üzüldüğünü dile getirmektedir. Zira Zehâvî savunduğu dava ve fikirlerinden dolayı çevresi tarafından büyük eleştirilere maruz kalmış ve çok meşakkatli bir hayat geçirmiştir.⁷¹

Şair mersiyesinin birinci ve beşinci beyitlerinde geçen ve anlam olarak birbirine zıt olan *diri* anlamındaki *حَيٍّ* kelimesi ile *ölü* manasındaki *مَيِّتٍ* sözcüğünü bir arada zikrederek tıbak sanatını kullanmıştır.

2.3.4. Muhyiddîn el-Hayyât

Rusâfî, İstanbul'da olduğu sırada Beyrut'taki arkadaşı Şeyh Muhyiddîn'in ölüm haberini alır. Bundan derin bir üzüntü duyar ve onun için *وَ صَدِيقَاهُ! Vah Arkadaşım* başlıklı bir mersiye söyler. Şair aşağıdaki beyitlerde müteveffanın Beyrut için ne derece büyük bir kayıp olduğunu anlatır:

فَأَطْفَأَ	مِنْهُ	نِيرًا	أَيَّ	نِيرًا!	كَذَلِكَ	مَحِيٍّ	الدِّينِ	إِذْ	غَالَهَ	الرَّدَى
قَضَى	فِيكَ	مَحِيٍّ	الدِّينِ	مِنْ	عَلَيْكَ	العَفَا	بَيْرُوتَ	هَلْ	لَكَ	بَعْدَمَا
وَعَرِ	القَوَائِي	وَالكَلَامِ	المَحْبِرِ		فَتَى	كَانَ	رَكْنَا	فِيكَ	لِلْعَلْمِ	وَالْحَجَا
لَدَى	نَعِيهِ	أَهْوَى	إِلَى	بِخَنْجَرِ	نَعَاهُ	لِي	النَّاعِي	فَكَانَ	كَأَنَّهُ	

Keza ölüm de Muhyiddîn'i gafil avladı ve onun bütün aydınlatici özelliklerini söndürdü.

Allah sana sabır versin ey Beyrut! Muhyiddîn öldükten sonra seni teselli edecek başka kimse var mı ki!

Sen öyle bir yiğide sahiptin ki; o, ilmin ve aklın rüknü, kafiyenin ve süslü kelamın efendisiydi.

Onun ölümünü bana haber veren kişi, o esnada sanki (beni öldürme kastıyla) bana hançer doğrulttu.⁷²

Rusâfî, ikinci beyitte Beyrut'u kişileştirerek ona başsağlığı dilemekte, Allah'ın ona sabır ve dayanma gücü vermesi için dua etmektedir. Üçüncü beyitte, müteveffanın Beyrut için ilmin, aklın, şiirin ve güzel sözün bir nişanesi olduğuna vurgu yapmaktadır. Son beyitte ise arkadaşının ölümünden duyduğu üzüntünün şiddetini, bağrına saplanan bir hançerin acısına benzetmektedir. Nasıl ki yaralayıcı ve öldürücü bir alet olan hançer insan bedenini

⁷⁰ Bk. Cemîl Sıdkî b. Muhammed Feyzî b. Mollâ Ahmed el-Bâbânî ez-Zehâvî, *el-Lubâb* (Bağdat: Matbaatu'l-Furat, 1928), 39, 293.

⁷¹ Bk. Cemîl Sıdkî b. Muhammed Feyzî b. Mollâ Ahmed el-Bâbânî ez-Zehâvî, *Divanu'z-Zehâvî* (Mısır: Matbaatu'l-'Asriyye, 1924), 352, 356, 358, 365.

⁷² Rusâfî, *Dîvân*, 453-454.

parçalıyorsa, arkadaşı Muhyiddîn'in ölüm haberi de şairin yüreğini yaralamış ve derin bir yara açmıştır.

2.4. Devlet Adamlarına Yönelik Mersiyeleri

Rusâfi, devlet erkânından Mekke Emiri Şerîf Hüseyin (öl. 1350/1931), Irak Meliki I. Faysal (öl. 1352/1933), Mahmud Şevket Paşa (öl. 1332/1913), Muhammed Fevzî Paşa ve vezir Ebû Ali için birer mersiye inşat etmiştir.

2.4.1. Ebu'l-Mulûk Şerîf Hüseyin

Rusâfi, *Ebu'l-Mulûk* lakabıyla bilinen Mekke Emiri el-Melikü's-Şerîf Hüseyin b. Ali b. Muhammed el-Hasenî el-el-Hâşimî'nin⁷³ vefatından sonra kaleme aldığı *Ebu'l-Mulûk* adlı mersiyesinde geçen aşağıdaki beyitlerde üzüntüsünü şöyle dile getirir:

دَمًا	بِالدَّمْعِ	مِنْ	طَرْفِ	مَسِيكِ	قَرِينِ	الْقَبْلَتَيْنِ	عَلَيْكَ	نَبِيِّ
وَحَيْرِ	نَضِيحِ	تَجْرِبَةِ	حَنِيكِ	فَقَدْنَا	مَنْكَ	خَيْرِ	زَعِيمِ	قَوْمِ
مِنْ	الْخَلِيجِ	وَضَحَّ	إِلَى	تَبُوكِ	نَاحِ	الْعِرَاقِ	عَلَيْكَ	حَزْنَا

Ey iki kiblenin dostu! (Gözlerimiz) ağlama konusunda cimri iken (bugün) sana kan ağlıyoruz.

Senin ölümünle toplumunun en değerli liderini, ayrıca en olgun ve en tecrübeli önderini kaybettik.

Irak (halkı) kederden feryat figan etti ve Körfez'den Tebük'e kadar çılgılık atarak ağladı.⁷⁴

Şair, bu dizelerde ise Emir Şerîf Hüseyin'in kaybindan dolayı yaşadığı acıyı "sana kan ağlıyoruz" manasındaki (عَلَيْكَ نَبِيِّ دَمًا بِالْدَّمْعِ) lafızları ve "Irak halkı kederden feryat figan etti ve Körfez'den Tebük'e kadar çılgılık atarak ağladı" anlamındaki (نَاحِ الْعِرَاقِ عَلَيْكَ حَزْنَا وَضَحَّ مِنَ الْخَلِيجِ إِلَى) cümleleri kullanarak dile getirir.

Rusâfi'ye göre Şerîf Hüseyin dönemin siyâsî otoriteleri, İslami camia ve Arap ülkeleri tarafından tanınan, saygı gösterilen mümtaz siyâsî liderlerden biridir. Bu yüzden merhumun vefatı sadece Irak'ta değil bütün Arap ülkelerinde ve İslam toplumunda derin bir üzüntü ve mateme sebep olmuştur.

2.4.2. Irak Meliki I. Faysal

1921'de İngilizler tarafından Irak Devleti'nin krallığına getirilen Faysal, Mekke emiri Şerîf Hüseyin'in oğlu olup Arap milliyetçilik hareketinin önde gelen liderlerinden biridir. 12 yıl tahtta kalan Faysal, İngilizler'in desteğiyle ülkesi için bazı hizmetlerde bulunmuş ve

⁷³ Şerîf Hüseyin'in hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Azmi Özcan, "Şerîf Hüseyin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, 2010), 38/585-586.

⁷⁴ Rusâfi, *Dîvân*, 498.

1930'da İngiltere ile imzaladığı antlaşma ile Irak'ın bağımsızlığına kavuşmasını sağlamıştır. 1933'te kalp krizinden ölen Faysal'ın yerine oğlu Gazi Irak kralı olmuştur.⁷⁵

Rusâfi, I. Faysal'ı anma töreninde bir mersiye kaleme almıştır. Mersiye'nin bazı beyitleri şu şekildedir:⁷⁶

وَحِيدَةً الْمَعَارِكِ وَالْمَغَارِي	قَضَى بَدْرَ الْمَكَارِمِ وَالْمَعَالِي
لِمَرْزُوقَةٍ مَحْتِ كُلِّ الْمَرَاذِي	فِيَا لَهِ يَوْمَ نَعَاهُ نَاعٍ
فَأَسَّسَهُ عَلَى الْمَجْدِ الْحِجَازِي	بَنَى مَجْدًا عَرَابِيًّا جَدِيدًا
يُنَاجِزُ دُونَنَا يَوْمَ النَّجَازِ	أَبَا غَازِي فَقَدْنَا مِنْكَ قَرْمًا
فَإِنَّ الْمَلِكَ بَعْدَكَ مَلِكٌ غَازِي	أَفِصَلْ نَمَّ بِقَبْرِكَ مَسْتَرِحًا

Güzel haslet ve yüceliklerin dolunayı, savaş ve gazvelerin aslanı öldü.

Ölüm haberinin geldiği gün, ne büyük bir musibetti. Bütün musibetleri unutturdu.

Hicaz asaletinin üstüne yeni bir Irak asaleti inşa etti.

Ebû Gazi! Senin ölümünle, savaş zamanında bizi savaşmaktan müstağni kılan büyük bir lideri kaybettik.

Ey Faysal! Müsterih bir şekilde kabrinde uyu. Zira senden sonra kral, Melik Gazi'dir.⁷⁷

Rusâfi yukarıdaki beyitlerde, Kral Faysal'ın methedilen huy ve davranışlarını ayın en güzel evresi olan dolunaya, savaşlarda yiğit ve cesur oluşunu da cesaretin simgesi olan güçlü bir aslana benzetmiştir. Şair, kralın ölmesi ile ülkenin büyük bir yasa boğulduğunu ancak onun oğlu ve halefi olan Gazi'nin tahta geleceğini, bu yüzden endişe edilecek bir durum olmadığını hem müteveffaya telkin etmiş hem de halkı teskin edip duygularını yatıştırılmıştır.

2.4.3. Mahmud Şevket Paşa

Mahmud Şevket Paşa, Osmanlı Devleti'nde Harbiye Nazırlığı ve sadrazamlık görevlerinde bulunmuştur. İttihat ve Terakki yönetiminin iktidarını kabullenemeyen ya da onda numduğunu bulamayıp memnun olmayan çeşitli kişiler bir araya gelerek onu devirmek istemişlerdir. Siyasi açıdan iktidardaki İttihat ve Terakki Fırkası ile ilişkisi bulunan Şevket Paşa, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın üyeleri tarafından 1913'te bir suikaste uğramış, kısa süre sonra ise ölmüştür. Bu suikast sadece Paşa'yı öldürmekle sınırlı olmayıp hükümeti devirme girişimi olarak görülmüştür.⁷⁸

Rusâfi, İstanbul'da olduğu sırada suikast sonucu öldürülen arkadaşı Sadrazam Mahmud Şevket Paşa için *Ruhlar Âleminde* adlı bir mersiye kaleme almıştır. Söz

⁷⁵ Mustafa L. Bilge, "Faysal I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, 1995), 12/264-265.

⁷⁶ Rusâfi, *Dîvân*, 507-509.

⁷⁷ Rusâfi, *Dîvân*, 507-509.

⁷⁸ Mahmud Şevket Paşa'nın hayatı ve suikastı hakkında geniş bilgi için bk. Hacer Göl, "Belgelerle Mahmut Şevket Paşa Suikastı", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 7/1 (Mart 2021), 334-362.

konusu şiirde geçen aşağıdaki beyitlerde şair, onun vefatından duyduğu derin acıyı şöyle anlatır:

فَأَيْقَظَنِي	التَّكْبِيرُ	مِنْ	سَنَةِ	الرُّقْدِ	المؤذن	في	الحمي	غدوة
وأحسست	من	رؤياي	بردا	فَقَمْتُ	وَبِي	مِنْ	خَشْيَةِ	اللَّهِ
رَعْدَةً	وَأَصْبَحْتُ	لَمْ	أَمْلِكْ	بِوَادِرِ	عَبْرَةَ	سَابِكِي	وَأَسْتَبْكِي	الجِيوشِ
عَلَى	فَتَى	فَقَدْنَا	فَقَدَّ	الْغَيْثِ	فِي	الزَّمَنِ	الصُّلْدِ	

Mahalledeki müezzin sabah erkenden sala okudu ve tekbir sesleri beni uykunun sersemliğinden uyandırdı.

Allah korkusunun verdiği bir titreyişle yataktan kalktım ve gördüğüm rüya sebebiyle yüreğime su serpildi.

Sonra kendimi, yanaklarımın üzerinden hatlar çizerek birden akan gözyaşlarıma hâkim olamayacak bir halde buldum.

(Başka nasıl olabilirdim ki!) Kıtık zamanında yağmurdan yoksun olmuş gibi eksikliğini hissettiğimiz bir yiğit için ağlayacağım ve bütün orduları da ağlatacağım.⁷⁹

Şair, ilk beyitte ölen kimselerin vefat haberini duyurmada bir gelenek haline gelen salayı işittiğinde büyük bir korkuya kapılır. Çünkü bu duyurunun birinin ölümünü haber vereceğini iyi bilir. Bu durumun etkisi ise bir sonraki beytin ikinci şatırında geçen (أَحْسَسْتُ بِرَدًّا) “gördüğüm rüya sebebiyle yüreğime su serpildi” ifadesi ile kendisini göstermektedir. Rusâfi, mersiye'nin sair beyitlerinde Mahmud Şevket Paşa'yı rüyasında gördüğünü anlatmaktadır. Merhumun Cennet'te hamd sancağını taşıdığını, orada mutlu olduğunu, kendisini de yanlarına çağırdığını dile getirerek arkadaşı ile aralarında geçen diyaloga yer vermektedir. Söz konusu rüyanın müezzinin sala sesi ile sona erdiğini ve aslında gördüğü rüyanın gerçek olduğunu fark edince yaşadığı korku ve ürpertiye dile getirmektedir.⁸⁰ Sonraki beyitlerde ise şair, üzüntünün en belirgin aşaması ve ağlamanın simgesi olan gözyaşlarından bahsetmekte ve döktüğü gözyaşlarına hâkim olamayışını anlatmaktadır. Şair, Sadrazam Mahmud Şevket Paşa'nın kaybını çorak toprakların yağmursuz kalışına benzetmektedir. Nasıl ki toprağa hayat ve canlılık veren yağmur bir yere yağmadığında o toprak kupkuru olup faydasız bir çöl haline geliyorsa Sadrazam'ın vefatı da arkadaşları ve sevenleri için bir afet etkisi oluşturmuştur.

2.4.4. Muhammed Fevzî Paşa

Rusâfi, Dimeşk'te aniden vefat eden Muhammed Fevzî Paşa için *Vah* وَا مُحَمَّدَاهُ! başlıklı bir mersiye söylemiştir. Aşağıdaki dizeler, Fevzî Paşa'nın büyük bir şahsiyet olduğunu ve şairin bu vefattan duyduğu hazin tabloyu göstermektedir.:

⁷⁹ Rusâfi, *Dîvân*, 457.

⁸⁰ Rusâfi, *Dîvân*, 455-457.

إِنَّ قَلْبِي قَدْ اسْتَطِيرَ بِمَنْعَاهُ
 فَكَأَنَّ النَّاعِي لَدَى النَّعِي أَهْوَى
 قَدْ فَقَدْنَا مِنْهُ خَلَاتِقَ تَحْكِي
 يَا أَبَا خَالِدٍ وَمَا هَذِهِ الذُّرُ
 إِنَّ تَكُنْ هَالِكًا فَكَمْ لَكَ ذِكْرُ
 اخْتِطَافًا جَمِينَسِرِ الْأَلَامِ
 نَحْوِ قَلْبِي بِمَرْهَفِ صَمِصَامِ
 زَهْرِ الرُّوضِ غَبَّ صَوْبِ الْغَمَامِ
 يَا بَدَارَ مَعْدَةَ لِمَتَّامِ
 فِي الْعَلَا خَالِدٍ مَدَى الْأَيَّامِ

Onun ölüm haberi ile kalbim, elem gagasıyla gasbedilerek kaçırıldı adeta.

Onun ölümünü bana haber veren kişi, o esnada sanki (beni öldürme kastıyla) kalbime keskin bir kılıç doğrulttu.

Onun ölümüyle yağmurdan sonra pırıl pırıl ışıldayan bahçeleri andıran nice güzel hasletleri kaybettik.

Ey Ebû Halid! Bu dünya ikamet etmek için hazırlanmış bir dâr-ı bekâ değildir.

Sen fani olsan da, hayat boyunca en yücelerde ebedî kalacak büyük bir şöhrete sahipsin.⁸¹

Şair birinci beyitte, Fevzî Paşa'nın ölüm haberinden duyduğu acıyı tarif etmek için, kalbinin yırtıcı ve vahşi kuşlar tarafından zapt edilerek kaçırılmasına benzetmiştir. İkinci dizede ise, vefat haberini getiren kişinin, kalbine adeta keskin bir kılıç yöneltmesine benzeterek aynı acıyı farklı bir benzetme ile anlatmaya çalışmıştır. Üçüncü beyitte de güzel bir betimleme yapan şair, müteveffanın haiz olduğu güzel huyları yağmurdan sonra parıldayan bir bahçeye benzetmiştir. Son iki beyit ise, başta şairin kendisini olmak üzere merhumun sevenlerini teskin edecek nasihat ve teselli mahiyetindeki cümlelerdir.

2.4.5. Ebû Ali

Rusâfî, Ebû Ali adında bir vezir için bir mersiye kaleme almıştır. Aşağıdaki dizeler, müteveffanın toplum için ne denli önemli bir şahsiyet olduğunu göstermektedir:

حَتَّىٰ إِذَا لَمَّ يَجِدُ لِلْأَمْرِ
 أَرْمَىٰ مَسْدَهُ فِي صَدْرِهِ بِيَدِ
 فَيَا لَهَا رَمِيَّةَ حَمْرَاءَ دَامِيَّةِ
 لَمَّا رَأَيْنَا كَبِيرًا مَاتَ مِيتَتَهُ
 وَلَمْ يَجِدْ عَنِ بَلْوُغِ الْعِرِّ مَضْطَبْرًا
 لَا تَعْرِفُ الضَّعْفَ فِي الْمَرْمَىٰ وَلَا الْخَوْرَا
 قَدْ مَاتَ مِنْهَا وَلَكِنْ بَعْدَهَا نُشْرَا
 وَلَا وَجَدْنَا وَزِيرًا مِثْلَهُ انْتَحْرَا

Artık (vatanın bağımsızlığı) için bir çıkar yol ve sebat edip onurunu kazanacak kimseyi bulamadığımda,

Güçsüzlüğü ve korkaklığı tanımayan bir el ile tabancasını göğsüne ateşledi.

Ne kadar da kızıl ve kanlı bir atıştı. Onunla öldü ancak sonrasında yeniden dirildi.

⁸¹ Rusâfî, *Dîvân*, 459-460.

*Ne onun gibi ölen nüfuzlu birini gördük ne de onun gibi intihar eden bir veziri.*⁸²

Mersiyenin diğer beyitleri de incelendiğinde Ebû Ali'nin, işgal altındaki vatanı için sürekli mücadele eden, azimli, kararlı ve hedeflerine ulaşmak için uykusuz kalarak rahatından ödün veren bir yiğit olduğu anlaşılmaktadır. Ülkesi Irak'ı işgalden kurtarıp özgürlüğüne kavuşturmak için canhıraş bir şekilde uğraşan böylesine vatanperver bir devlet adamı, halkından beklediği mücadele ve direniş ruhunu göremeyince ümitsizliğe kapılır ve bu duruma daha fazla dayanamayıp canına kıyar. Şairin, intihar eden birini övmesi ve dâr-ı bekâda tekrar dirilip mutlu bir yaşam süreceğini dile getirmesi bir dua ve temenni olarak değerlendirilmelidir.

2.5. Vatan (Irak) Evlatlarına Yönelik Mersiyeleri

Rusâfi'nin, uçak kazasında şehit düşen yiğit vatan evlatları, intihar eden Ulu Kahraman Abdülmuhsin Bey ve Dicle nehrinde boğulan Thomas için söylediği mersiyelerinden bazı beyitler hüznün, keder, acı ve üzüntü içeren ifadeler yönünden incelenecektir.

2.5.1. Uçak Şehitleri

Rusâfi, uçak kazası sonucu şehit olan Iraklıları, vatanları uğruna canlarını feda eden kahramanlar olarak tavsif etmektedir. Onların; ölümleri ile aslında ebedi hayatı kazandıklarını, Cennet ile müjdelendiklerini ve Cafer-i Tayyar'ın onları Cennet bahçelerine uçan bir kartal gibi karşılayacağını müjdeleyerek şehitlerin yakınlarını ve halkını teselli etmeye çalışmıştır. Mersiyenin tamamı incelendiğinde şehit olanların vatani hizmetlerini yapan askerler olduğu ve yıldırım, şimşek ve aşırı rüzgâr gibi olumsuz hava şartlarından dolayı uçağın düşmesi sonucu vefat ettikleri anlaşılmaktadır.⁸³ Rusâfi, *شهداء الطَّيْرَان* Uçak Şehitleri adlı mersiyesinde, şehitlerin ardından duyulan üzüntüyü şu dizelerle anlatır:

لَقَدْ	نَزَلَ	الْقَضَاءُ	بِكُمْ	أَلِيمًا	وَلَا	مَنْجَاةَ	إِنْ	نَزَلَ	الْقَضَاءُ
لَقَدْ	عَظُمَتْ	مَنَاخَتِكُمْ	فَقَامَتْ	تَنُوحٌ	بِمَا	الْحَرَاثِرُ	وَالْإِمَاءُ	وَشَقَّقَتْ	الْجُيُوبُ
لَقَدْ	وَشَقَّقَتْ	الْجُيُوبُ	لَكُمْ	رِجَالٌ	وَلَطَمَتْ	الْحُدُودَ	لَكُمْ	نِسَاءً	

Ecel sizi acı bir şekilde yakalamış, hak vaki olmuştur. Öyle ya ecel geldiğinde ondan kurtuluş yoktur.

Sizin için büyük bir yas tutuldu. Zira hür kadınlar ve cariyeler dövünerek feryat figan ettiler.

*Erkekler sizin için yakalarını yırttılar. Kadınlar da sizin için yüzlerini tokatladılar.*⁸⁴

Şair, ilk beyitte "başına bela, felaket vb. gelmek" anlamındaki *بِ نَزَلَ* fiilini kullanarak uçak şehitlerinin başına gelen musibetin kaza ve kaderin bir gereği olduğuna işaret

⁸² Rusâfi, *Dîvân*, 485-486.

⁸³ Rusâfi, *Dîvân*, 503-504.

⁸⁴ Rusâfi, *Dîvân*, 504.

etmektedir. Sonraki dizelerde ise şehitlerin vefatından çok etkilenen kadın ve erkeklerin acı ve kederlerini “yakalarını yırttılar” anlamındaki (وَشَقَّقَتْ الْجُيُوبَ) ile “yüzlerini tokatladılar” anlamına gelen (وَأَلْطَمَتْ الْخُدُودَ) ifadelerini kullanarak anlatmaya çalışır. Rusâfî bu beyitlerde uçak şehitlerinin yasını anlatırken beyân ve bedi ilimlerine ait sanatlara başvurmamış, sade ve yalın bir anlatımı tercih etmiştir.

2.5.2. Abdülmuhsin es-Sa’dûn

Rusâfî, intihar eden Abdülmuhsin Sa’dûn Bey için söylediği مِثَّةُ الْبَطْلِ الْأَكْبَرِ *Ulu Kahramanın Ölümü* isimli mersiyesinde müteveffayı methetmiş ve onun bir hastalık veya delilik durumundan dolayı intihar etmediğini söylemiştir:

حَقُّهُ	بِالْمَوْتِ	عِزُّ	وَجَلَالُ!؟	من	كَعَبْدِ	الْمُحْسَنِ	الشَّهْمِ	الَّذِي
رام	قَتَلَ	نَفْسَهُ	مَسَّ	وخيال	ما	بَعْدَ	الْمُحْسَنِ	السَّعْدُونَ
من	بِئِ	الْغَرْبِ	اِنتِدَابِ	واحتلال	بل	رَأَى	أَوْطَانَهُ	يُرْهَقَهَا
كَانَتْضَاءَ	السَّيْفِ	مَا	فِيهِ	كَلَالُ	فَانْتَضَى	الْهُمَّةَ	كَيْ	يُنْقِذَهَا
هو	لِلْأَبْطَالِ	حَسَنِ	وَجَمَالُ		فَانْدَبُوا	يَا	قَوْمَ	مَنْهُ
فَهُوَ	لِلْأَوْطَانِ	عِزُّ	وَجَلَالُ		وَأَوْتَمُوا	عَائِبًا	تَمَيَّلًا	
غَرُّو	إِنْ	شَدَّتْ	لَمْشَوَاهُ	الرِّحَالُ	وَاقْصِدُوا	مَرْقَدَهُ	حَجًّا	فَلَا

Abdülmuhsin gibi; ölümüyle onur ve izzetin kendisini kucakladığı cesur kimse var mı?

Abdülmuhsin Sa’dûn canına kıymaya niyetlendiğinde hasta veya deli değildi.

Ancak Batılı manda rejimi ve işgalcilerin, vatanına zulmettiğini gördü.

Bu yüzden, o beldeleri kurtarmak için kendisinde körelme olmayan bir kılıç gibi himmet kılıcını çekti.

Ey halkım, onu bir kahraman olarak anın. Zira o, kahramanlar için bir mükemmellik ve güzellik (abidesidir).

Onun heykelini dikin. Çünkü o, vatanın onuru ve izzetidir.

Hac niyetiyle kabrini ziyaret edin. Onun istirahatgâhı için yola çıkmanız, şaşılacak bir durum değildir.⁸⁵

Rusâfî, gerek yukarıdaki beyitlerde gerekse kasidenin sair beyitlerinde Abdülmuhsin’in ülkesi Irak için verdiği mücadeleden bahsetmektedir. Mersiye incelendiğinde Abdülmuhsin’in, vatanın bağımsızlığı konusundaki mücadelesinde yüzüstü bırakıldığı ve bu durumun ümitsiz bir hal aldığı, nasihat ve tavsiyelerine itibar edilmediği, vatanın bağımsızlığını onulmaz bir yara, şifası olmayan bir hastalık olarak gördüğü için

⁸⁵ Rusâfî, *Dîvân*, 483-484.

çaresiz kaldığı anlaşılmaktadır. Müteveffanın, mezkûr sebeplerden dolayı büyük bir hayal kırıklığı yaşadığı ve ümidini kaybettiği için intihar ettiği anlaşılmaktadır.⁸⁶

Rusâfi'nin, intihar eden birini överek onun için mersiye yazması ilginç ve kayda değer bir durumdur. Zira İslami gelenekte canına kıyan birini methetmek alışılmışın dışında bir durumdur. Ancak Abdülmuhsin'nin; ölümü, İngiliz esareti altında yaşamaya tercih etmesi, vatanperver bir yiğit olması, onu toplum nezdinde sevilen bir halk kahramanı yapmıştır. Bu yüzden şair böylesine bir yiğidin unutulamayacağını ve şöhretinin ebediyete kadar devam edeceğini söylemiştir. Bunun için de halkından onun heykelini dikmelerini ve hac maksadıyla kabrini ziyaret etmelerini talep etmiştir.

Rusâfi, Abdülmuhsin için söylediği başka bir mersiyede ise onun, kendisini nasıl öldürdüğünü anlattıktan sonra ona sitem etmektedir:

عَشِيَّةٌ أَطَلَّقْتُ الْمَسْدَسَ نَارَهُ
عَلَى قَلْبِكَ الْحَقَّاقَ مِنْ يَدِكَ الْيَمْنَى
أَلَسْتُ الَّذِي قَدَّ رَامَ قَتْلَكَ قَاتِلٌ
فَأَطَلَّقْتَهُ عَفْوًا وَأَوْسَعْتَهُ مَنَّا

Bir akşam vakti sağ elindeki tabanca ile nabız gibi atan kalbine ateş açtım.

*Senin ölümüne kasteden, kalbin iyiliklerle dolu olmasına rağmen af dileyerek kalbine ateşleyen katil sen değil miydin?*⁸⁷

Şair, ikinci beyitte Abdülmuhsin, karşındaymış gibi soru sorarak intihar ettiği için ona sitem etmektedir. Aslında iyiliksever olan, hayır hasenat yaparak özellikle vatan gibi mukaddes bir değer uğruna hayatını feda eden onurlu bir kahramanın canına kıyarak cinayet işlemesini doğru bulmamakta ve ona sitemde bulunmaktadır.

Şair, Abdülmuhsin'in ardından halkın içinde bulunduğu hazin tabloyu şöyle tasvir eder:

شَبَّ الْأَسَى فِي قُلُوبِ الشَّعْبِ مُسْتَعْرًا
يَوْمَ ابْنِ سَعْدُونَ عَبْدَ الْمُحْسَنِ انْتَحَرًا
يَوْمَ بِهِ كُلُّ عَيْنٍ غَيْرَ مُبْصِرَةٍ
إِذْ كَانَ إِنْسَانًا فِي الدَّمْعِ مَنْغَمًا

Abdülmuhsin İbn Sa'dûn'un intihar ettiği gün insanların gönüllerinde hüznün ateşi tutuştu.

*O gün bütün gözler görmez oldu. Çünkü insanlar gözyaşlarına boğulmuşlardı.*⁸⁸

Rusâfi, kaleme aldığı Sa'd ve Sa'dûn başlıklı yedi beyitlik başka bir mersiyesinde ise bu iki şahsı da metheden dizeler söylemiştir. Şair; Sa'd'ın Mısır'da, Sa'dûn'un da Irak'ta şöhretlerinin yayıldığını şu dizelerle dile getirir:

سَعْدٌ وَسَعْدُونَ مُحَمَّدٌ مَقَامَهُمَا
هَذَا بِمَصْرَ وَهَذَا هَهُنَا اشْتَهَرَا

⁸⁶ Rusâfi, *Dîvân*, 483-484.

⁸⁷ Rusâfi, *Dîvân*, 490-491.

⁸⁸ Rusâfi, *Dîvân*, 484.

فَإِنَّ سَعْدُونَ دَانِي الشَّمْسِ مَنْزِلَةً وَإِنَّ سَعْدًا بِمِصْرَ قَارَنَ الْقَمْرَا

Sa'd ve Sa'dûn, ikisinin de makamları övgüye layıktır. İlki Mısır'da diğeri ise burada (Irak) şöhret kazanmıştır.

Sa'dûn mertebe olarak Güneş'e yaklaşmıştır. Sa'd ise Mısır'da Ay ile mukayese edilmektedir.⁸⁹

2.5.3. Dicle'de Boğulan Adam: Thomas

Rusâfî, بِحُلَّةِ غَرِيْقٍ دِجْلَةَ Dicle'de Boğulan Adam adlı mersiyesinde Dicle nehrinde boğulan Thomas'ın ayrılığının verdiği acının, kalplerini adeta bir yangın yerine çevirdiğini şu beyitlerle dile getirir:

يا من قضى بين المياهِ غريقًا
أدكى فراقك في القلوب حريقًا
قد كنت فينا درةً فلاجلِ ذا
تخذ الحمام لك المياهِ طريقًا
سعديك يا (توماس) إنك لم تمت
ما دام ذكرك في الحياة عريقًا
لكن رقيت إلى السماء لتجتي
لله في أعلى السماء رفيقًا

Ey suda boğularak can veren kimse! Ayrılığın, kalplerimizi yangın yerine çevirdi.

Şüphesiz sen içimizde bir inci tanesiydin. Bu sebeple ölüm, suları senin için ecel vesilesi yaptı.

Sana mutluluklar dilerim Ey Thomas! Namın hayatta kök saldığı sürece sen ölmüş olmazsın.

Bilakis semanın en üst katında Allah'a dost olarak seçilmen için gökyüzüne terfi ettin.⁹⁰

Rusâfî, bu beyitlerde boğularak ölen Thomas'ın ardından yaşadığı acıyı "ayrılığın, kalplerimizi yangın yerine çevirdi" anlamındaki (أدكى فراقك في القلوب حريقًا) sözü ile dile getirmektedir. Bu da şairin arkadaşı Thomas'ın vefatının, şairin gönlünde açtığı yaranın ve yaşadığı acının olumsuz etkisini ve derinliğini göstermektedir. Son beyitte ise arkadaşının dar-ı bekâdaki makamının yüksek olması için temennide bulunarak acısını hafifletmeye ve dindirmeye çalışmaktadır.

Rusâfî, aynı kasidenin dokuzuncu dizesinde ise Irak halkının, Thomas'ın vefatından olumsuz bir şekilde etkilendiğini mecâzî bir üslupla şöyle anlatır:

إنَّ العِراقَ على بضاضةٍ قطره
أَمسى بفقدك يابسا معروقا

Irak, sulak ve verimli bir bölge olmasına rağmen senin yokluğunla çorak ve verimsiz bir toprağa dönüştü.

⁸⁹ Rusâfî, *Dîvân*, 487.

⁹⁰ Rusâfî, *Dîvân*, 501.

Şair, bu beyitte Thomas'ın güzel hasletlerini verimli toprakların bereketine benzeterek müteveffanın Irak halkı nezdindeki yüksek konumuna ve değerine atıfta bulunmaktadır. Ayrıca merhumun halk için büyük bir kayıp olduğuna işaret etmektedir.

Thomas'ın kim olduğu, Müslüman olup olmadığı tam olarak bilinmemekle birlikte, toplumun nezdinde önemli ve sevilen bir karakter olduğu anlaşılmaktadır. Şairin, Allah katındaki derecesinin yüksek olması için merhuma güzel temennilerde bulunması, onun Müslüman olma ihtimalini güçlendirmektedir.

2.6. Diğer Mersiyeleri

Rusâfi, buraya kadar tahlil edilen mersiyeler dışında Filistinli el-Hâlidî Bey ve Lübnanlı Cübrân için de mersiye kasideleri kaleme almıştır. Ayrıca şehir mersiyesi türünde *Dicle'nin Feryadı* ile *Hülâgû ve Müsta'sım*⁹¹ başlıklı iki mersiyesi daha bulunmaktadır. Her biri için özet mahiyette birer örnekle yetinilecektir.

Bir grup Filistinli genç merhum Hâlidî Bey için bir anma töreni düzenlemeyi planlamışlardı. Rusâfi'nin arkadaşlarından Adil Cabir Efendi de o sırada Kudüs'te olan Rusâfi'den mezkûr törende onlara bir şiir okumasını talep etmiştir. Şairin söylediği mersiyenin bazı beyitleri şöyledir:

لَأَبْلَتْهُ	مَنْ	كَرَّ	الْثِيَابِي	مَبَارِدٍ	لَعَمْرِكَ	لَوْ	كَانَتْ	حَدِيدًا	جَسْمَانَا
جَوَارِحِنَا	هَذِي	الدَّمَاءُ	الْجَوَاسِدُ؟!		فَكَيْفَ	وَلَسْنَا	بِالْحَدِيدِ	وَأِنَّمَا	
مِنَ الْمَوْتِ	إِذْ	كُلُّ	عَلَى الْمَوْتِ	وَأَرَدُ	وَمَاذَا	عَسَى	يُجِدِي	التَّوَجُّعِ	وَالْأَسَى
عَلَى	أَنَّهُ	بِي	الْأَلْمَعِيَّةِ	وَاحِدٌ	يَعُدُّ	بِأَلْفٍ	مِنْ	رِجَالٍ	زَمَانِهِ

Ömrünün üzerine yemin ederim ki; bedenlerimiz demir olsaydı, gecelerin şiddetli saldırılarından dolayı eğeler o demiri eskitirdi.

Bizim (bedenlerimiz) demir olmadığına göre, uzuvarımızdan kuru kan mı akmaktadır?!

Acı ve dertlerin ölüm karşısında yapabileceği bir şey var mıdır acaba? Zira tüm bu (acılar) ölüm sebebiyle ortaya çıkmaktadır.

O, dâhilikte yegâne olsa da, akranlarından bin yiğide bedeldir.⁹²

Rusâfi, ilk dizede çektikleri acıların çok olduğunu anlatabilmek için insan vücudunu demir gibi varsaymış ve bu acılara demirin bile dayanamayacağını söylemiştir. Sonraki dizelerde ise ölümden sonra tezahür eden dert ve üzüntünün, ölüm karşısında çaresiz olduğunu dile getirmektedir. Son dizede de onun yetenek, zekâ ve ferasette benzersiz olmasına rağmen diğer mezziyetlerde bin kişiye denk olduğunu mübalağalı bir dille anlatmaktadır.

⁹¹ Rusâfi, *Dîvân*, 553-556.

⁹² Rusâfi, *Dîvân*, 467-468.

Rusâfî, Cübrân adında Lübnanlı biri için de bir mersiye söylemiştir. Ardında yetim bir çocuk bırakan Cübrân için insanlar ağıt yakarak gözyaşı dökmüş ve derin bir yasa boğulmuşlardır. Şair bu durumu şöyle tasvir eder:

فَقَمَّتْ بَيْنَ أَنْاسٍ حَوْلَهُ وَقَفُوا
مُسْتَعِيرِينَ وَكُلَّ نَحْوَهُ رَانَ
وَكُلُّهُمْ وَقَفُوا مُسْتَسْلِمِينَ إِلَى
تَنْهَدَاتِ وَأَهْمَاتِ وَإِرْتَانِ

(Cübrân'ın oğlunun) etrafında toplanmış bir vaziyette gözyaşı dökerek çılgık atan insanların içine girdim.

Hepsi de çaresiz bir şekilde çılgınlara, ah vahlara ve feryat figanlara teslim olmuşlardı.⁹³

Rusâfî, I. Dünya savaşında Bağdat işgal edildiğinde دَجَلَةُ نُوَاحٍ Dicle'nin Feryadı isimli bir şehir mersiyesi yazmıştır. Şairin içinde bulunduğu hâletiruhiyeyi anlatan mersiye'nin bazı beyitleri şöyledir:

هِيَ عَيْنِي وَدَمْعَهَا نَضَّاحٌ
كَيْفَ لَا أَذْرَفُ الدُّمُوعَ وَعَزِي
قَدْ رَمْتَنِي يَدَ الزَّمَانِ بِخَطْبِ
نُحْتِ حَتَّى رَثَى الْعَدُوَّ لِحَالِي
فَمِيَاهِي هِيَ أَنْسَكَابُ دُمُوعِي
أَوْ مَا تَبَصَّرُ اضْطِرَّابِي إِذَا مَا
إِنَّ وَجْدِي هُوَ الْجَحِيمُ وَلَوْلَا
لَوْ دَرَى مَنبَعِي بِمَا أَنَا فِيهِ
عَلَّهْ قَدْ دَرَى بِذَاكَ فَهَذَا

كُلُّ حُزْنٍ لِمَائِهَا بِمَتَّاحِ
بِيدِ الدُّلِّ هَالِكٌ مَجْتَنَحِ!
جَلِّلٌ مَا لِلْبَيْلِهِ إِصْبَاحِ
وَاعْتِرَابِي مِنَ الْعَوِيلِ بِحَاحِ
وَخَرِيرِي هُوَ الْبِكَاءِ وَالنُّوَاحِ
خَفَقَتْ فِي جَوَانِبِي الْأَرْوَاحِ؟
أَدْمَعِي أَحْرَقْتَنِي الْأَنْرَاحِ
مِنْ أَسَى جَفَّ مَاؤُهُ الضَّحَضَاحِ
هُوَ بَاكَ وَدَمْعُهُ سَقَّاحِ

Bunlar şarıl şarıl gözyaşı döken gözlerimdir. Her üzüntü onun suyunu avuçlar.

Onurum zillet eliyle ayaklar altına alınmışken ben nasıl gözyaşı dökmeyeyim?!

Zaman beni, sabahı olmayan gece misali büyük bir felakete sürüklemiştir.

O kadar feryat ettim ki, düşmanlar bile halime acıyarak yas tuttular ve kopardığım feryattan dolayı sesim soluğum kesildi.

⁹³ Rusâfî, *Dîvân*, 493-494.

Sularım, gözyaşlarımın dökülmesidir; sesim ise ağlamak ve feryat etmektir.

İçinde bulunduğum hengâmeyi görmüyor musun? Birden bire etrafımdaki insanların nabzı atmaz oldu.

Vicdanım Cehennemdir adeta. Şayet gözyaşlarım olmasaydı dertler beni yakıp küll ederdi.

(Gözyaşı) membaim, çektiğim acıları bilseydi sığ suları kururdu.

Belki de bunu biliyordur. İşte ağlayan budur; gözyaşı ise oluk gibi akan kandır.⁹⁴

Rusâfi, beşinci beyitte akıttığı gözyaşlarını suya, ağlama ve feryat etme seslerini ise suyun çıkardığı sese benzeterek çektiği acıyı edebi bir dille tasvir etmiştir. Altıncı beyitte insanların nabzının atmaması durumu, insanların can çekiştiklerini göstermektedir. Bu da şairin içinde bulunduğu kargaşanın bir savaş ortamından kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Vicdanını Cehennem'e benzeten şair, çektiği acıları da Cehennem'in alevlerine benzetmiş ve bundan korunmak için de döktüğü gözyaşlarını siper olarak görmüştür.

Rusâfi, Hülâgû'nun (öl. 663/1265), 656/1258'de Abbasi Devleti'nin son hükümdarı Müsta'sım Billâh'ın (öl. 656/1258) yönetimindeki Irak'ı işgal edişini konu eden şehir mersiyesi türünde uzun bir kaside kaleme almıştır. Şair aşağıdaki beyitlerde, şehrin içinde bulunduğu vahim durumu şöyle anlatmaktadır:

فَطَلَّتْ	بِهِمْ	بَغْدَادَ	تَكَلَّى	مَرَّةً	تَفَجَّعَ	بَيْنَ	الْقَتْلِ	وَالسَّيِّ	وَالنَّهْبِ
وَجَاسُوا	خِلَالَ	الدُّورِ	يَنْتَهِيوْنَهَا	وَأَمْسَى	بِهِمْ	قَصْرَ	الْحِلَافَةِ	خَاشِعًا	مَهْتَكَةً
أَسْتَارَهُ	خَائِفَ	السَّرْبِ	أَكْمًا	صَبَّ	وَصَبُّوا	عَلَيْهَا	بَطْشَهُمْ	أَكْمًا	صَبَّ

Onların (istilası) ile Bağdat; savaş, esaret ve yağma arasında çılgılık atan bir öksüze döndü.

Bütün haneleri yağmalayıp talan ettiler ve her türlü zulmü yaparak harap ettiler orayı.

Hilafet sarayı, insanları korkmuş ve perdeleri yırtılmış (namusları çiğnenmiş) bir şekilde [Moğol'a] boyun eğer oldu.⁹⁵

Rusâfi, ilk beyitlerde Bağdat'ı, ebeveynini kaybeden birine benzeterek şehrin yaşamış olduğu tutsaklığı, yıkımı, felaketi ve çaresizliği anlatmaya çalışmaktadır. Son beyitte ise hilafet merkezinin düşman güçlerine yenilerek onlara itaat ettiğini, insanların telaş içinde olduklarını, en mahrem değerlerinden olan namuslarının ayaklar altına alındığını söylemektedir.

Bağdat'ı işgal eden Hülâgû'nun şehirde yaptığı katliamlar dünyada eşine az rastlanacak fecaatleydi. Moğolların daha önce Çin, Buhara vs. yerlerdeki benzer katliamları, bu durumun onlarda acımasız bir savaş stratejisi olduğunu göstermektedir.⁹⁶

⁹⁴ Rusâfi, *Dîvân*, 609.

⁹⁵ Rusâfi, *Dîvân*, 555.

⁹⁶ Adnan Arslan, "Iraklı Şair Ma'rûf er-Rusâfi'nin Gözünden Hülâgû'nun Bağdat İstilasası", *İslâmî İlimler Dergisi*, 17/2 (Güz 2022), 55.

Sonuç

Mersiye, Arap halklarının siyâsî, sosyal ve kültürel değişim dönemlerinde maruz kaldığı mücadele, acı ve trajediyi somutlaştırmada büyük rol oynamıştır. Mersiyeler aracılığı ile kaybedilen yakınların, dostların, çok sevilen insanların, ilim ehlinin ve devlet adamlarının ardından hüznün, keder ve acılar dile getirilmiştir. Yaşanılan duygusal acı ve trajediler sonrasında özellikle teselli bulma ve duyguları yatıştırma amacıyla mersiye nazmetme sanatına başvurulmuştur. 1875-1945 yılları arasında yaşamış olan ve dönemin önemli edip ve şairleri arasında yer alan Rusâfî de onlarca mersiye kaleme almıştır. Mersiyeleri; evren, kâinat, sosyal hayata dair konular, kadın hakları, savaş, siyaset, tarih, tabiat gibi farklı temaların da göze çarptığı divanında bir araya getirilmiştir.

Rusâfî mersiyelerinde yakınlarının, dostlarının, arkadaşlarının ve önemli şahsiyetlerin vefatlarından duyduğu acıyı dile getirmiştir. Bu acısını bazen bir sözcük, bazen bir söz, bazen bir cümle bazen de farklı benzetme ve teşbihlerle anlatmaya çalışmıştır.

Rusâfî, hocaları ve ilim ehli için yazdığı mersiyelerde genelde hikmetli ifadeler ve mecâzî anlatım yöntemine başvurmuştur. Bu anlatımını da bedi ilminin sanatlarından cinas ve tıbak gibi lafzı güzelleştirici sanatlarla süsleyerek üzüntüsünü belîğ bir dille ortaya koymuştur. Arkadaşlarına ve devlet adamlarına yönelik kaleme aldığı mersiyelerde ise beyân sanatlarından teşbih, istiare ve kinaye gibi sanatsal anlatım yöntemlerinden faydalanarak hüznünü anlatmaya çalışmıştır. Şairin arkadaşları ve dostları için söylediği mersiyelerde göze çarpan diğer bir husus kullanılan ifadelerin samimiyet, cana yakınlık ve sadakat dolu olmasıdır. Abdülmuhsin Bey, Sa'd, Sa'dûn ve uçak şehitleri gibi vatan evlatları için nazmettiği mersiyelerinde de sanatsal dil göze çarpmakla birlikte genelde yalın dil sanatsal amaçların önünde gözükmektedir. Başka bir ifadeyle şair, hüznünü genelde dokunaklı ama sade bir dil kullanarak ifade etmeyi yeğlemiştir.

Rusâfî'nin mersiyelerinde tebarüz eden bir başka husus onun, ölüm ve savaş gibi olgulara kayıtsız kalmayıp hassas bir kişiliğe sahip olmasıdır. Zira şair bu duyarlı yapısı ile dost ve sevenleri için ahde vefa ederek söylediği mersiyelerle onları yâd etmiştir. Hatta insanların yanı sıra, yaşadığı topraklarda vuku bulan savaşlara da kayıtsız kalmamış, Bağdat ve Dicle'yi de bir şahıs gibi görmüş ve onlara da mersiye yazmıştır.

Rusâfî'nin şiirlerine yönelik temalar modern literatürde farklı açılardan akademik incelemelere konu edinmiştir. Ancak şairin çok yönlü ve etkili bir eleştirmen olduğu göz önüne alındığında bu konuda yeterli çalışmaların olduğu söylenemez. Ayrıca Rusâfî'nin şiirlerindeki edebî sanatlar da araştırmacıları bekleyen konular arasındadır.

Kaynakça

- Arslan, Adnan. "Iraklı Şair Ma'rûf er-Rusâfî'nin Gözünden Hülâgû'nun Bağdat İstilasası". *İslâmî İlimler Dergisi* 17/2 (Güz 2022), 53-67.
- Ayyıldız, Erol. "Ma'rûf er-Rusâfî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/69-71. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Aziz, Serkevt. *Türkiyâ ve'l-Etrâk fî şî'ri Ma'rûf er-Rusâfî: Marûf er-Rusâfî'nin Şiirlerinde Türkiye ve*

- Türkler*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Âl Cundî, Edhem. *A'lâmu'l-edeb ve 'l-fenn*, Dımeşk: y.y., 1958.
- Baltacı, Cahit. "Mektep (Osmanlılar'da Mektep)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/6-7. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Bekkâr, Yusuf Huseyn. *Binâu'l-kasîde fi'n-nakdi'l-Arabiyyi'l-kadîm fi dav'i-n-nakdi'l-hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Endelus, 1982.
- Bilge, Mustafa L.. "Faysal I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/264-265. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Durmuş, İsmail. "Tezat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41/58-60. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed b. Ebû Mansûr. *Tehzîbu'l-luğa*. thk. Muhammed 'İvad Mur'ib. 16. Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001.
- Ebû Nâcî, Mahmûd Hasan. *er-Risâ' fi's-şî'ri'l-'Arabî ev cirâhâtü'l-kulûb*. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayat, 1401/1981.
- Ebû Ali, Abdülhâdi Ali. *İtticâhâtü'r-resâ ve tetavvuruhu fi'l-asri'l-Abbâsiyyi'l-evvel*. Mısır: y.y., 1411/1990.
- Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed, Ebû Abdurrahman b. 'Amr b. Temîm. *Kitâbu'l-'ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâî. 8 Cilt. b.y., Dâru'l-Hilâl, ts.
- Göl, Hacer. "Belgelerle Mahmut Şevket Paşa Suikastı". *Tarih ve Gelecek Dergisi* 7/1 (Mart 2021), 334-362. doi: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.892783>.
- Güzel, Abidin. *İbni Abdîrabbihîn el-İkdul Ferid Adlı Eserinde Taziye ve Mersiye*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Haccâvî, Ârif. *İhyâu's-şî'ri'l-Bârûdî ve'z-Zehâvî ve Şevkî ve Hâfız ve'r-Rusâfi ve'l-Cevâhirî*. Kahire: Dâru'l-Meşrik, 2018.
- Hannâ el-Fâhûrî. *el-Câmi' fi târihi'l-edebi'l-'Arabî-el-edebu'l-hadîs*. Beyrut: y.y., 1986.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ el-Kazvînî er-Râzî. *Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa*. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. 6. Cilt. b.y., Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukerrem b. Ali Ebu'l-Fadl Cemâluddîn el-Ensârî el-İfrîkî. *Lisânu'l-'Arab*. 14. Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 3. Basım, 1993.
- İskenderî, Ahmed vd., *el-Mufassal fi târihi'l-edebi'l-'Arabî fi'l-'usûri'l-kadîme ve'l-vasîta ve'l-hadîse*. Beyrut: y.y., 1994.
- Karabela, Nevin. "Ma'rûf er-Rusâfi ve Şiirlerinde Kadın". *Şarkiyat Mecmuası* 14 (Aralık 2011). 39-57.
- Kayrevânî, İbn Reşîk Ebû Ali el-Hasen. *el-'Umde fi mehâsini's-şî'r ve âdâbihi ve nakdihi*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Mısır: Matba'atu's-Sa'âde, 1955.
- Kudâme b. Ca'fer, Ebu'l-Ferec Kudâme b. Ziyâd el-Bağdâdî. *Nakdu's-şî'r*. Kostantiniyye: Matba'atu'l-Cevâib, 1302/1885.
- Matlûb, Ahmed. "Ma'rûf er-Rusâfi'nin Arap Dili ve Edebiyatıyla İlgili Eserleri". Çev. Taceddin Uzun, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1987). 291-297.
- Nehâr, Tarrâf Târik. *Resâü'l-hulefâ ve'l-kâde fi'l-asri'l-Ümevî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2019.
- Özcan, Azmi. "Şerîf Hüseyin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/585-586. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Refa'il Buttî. *el-Edebü'l-asrî fi'l-İrâki'l-'Arabî: kısmun manzumun*. Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye-el-Mektebetü'l-Arabiyye, 1341/1923.

- Rusâfî, Ma'rûf b. Abdulğani el-Bağdâdî. *Dîvânü Ma'rûf er-Rusâfî*, haz. Mustafa el-Galâyînî, Mısır: Muessesetu Hindâvî lî't-Ta'lîm ve's-Sekâfe, 2012.
- Rusâfî, Ma'rûf b. Abdulğani el-Bağdâdî. *Kitâbu'ş-Şahsiyyeti'l-Muhammediyye*. Almanya: Menşûrâtü'l-Cemel, 2002.
- Recebî, Tefik. "Ma'rûf er-Rusâfî vekafâtun fî hayatih ve edebih". *Mecelletü't-Turâsi'l-İslâmî* 4 (1967), 72-79.
- Sa'leb, Ahmed b. Yahyâ b. Zeyd b. Seyyâr eş Şeybânî. *Kavâidu'ş-Şi'r*. thk. Ramazân 'Abdu't-Tevvâb Kahire: b.y., Mektebetü'l-Hâncî, 2. Basım, 1995.
- Sekkâkî, Sirâcuddîn Ebû Yakup Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali. *Miftâhu'l-'ulûm*. nşr. Na'îm Zerkûr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983.
- Şevkî Dayf. *Dirâsât fi'ş-Şi'ri'l-Arabiyyi'l-mu'âsır*. Kahire: Dâru'l-Meârif, Mektebetü'd-Dirâsâti'l-Edebiyye, 1953.
- Şevkî Dayf. *Funûnu'l-edebi'l-'Arabî -el-fennu'l-ğinâ II- er-risâ'*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 4. Basım, 1987.
- Üstün, Mahmut. "Klasik Arap Şiirinde Mersiye". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/15 (2021), 393-417. doi:10.17050/kaüifd.0.2021-18-840699.
- Yanardağ, Ayşe. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İlk Mektepler Talimatnameleri (1915-1929)". *Turkish History Education Journal* 9/1 (Bahar 2020), 89-108.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Âlûsî, Mahmûd Şükrî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2/548-549. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Yusuf b. İlyân b. Musa Serkîs, *Mu'cemu'l-matbûâti'l-Arabiyye ve'l-mu'rebe*. 2 Cilt. Mısır: Matbaatu Serkîs, 1346/1928.
- Zavotçu, Gencay, "Mersiyenin Tarihçesi Hakkında". *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 13 (1999), 169-173.
- Zehâvî, Cemîl Sıdkî b. Muhammed Feyzî b. Mollâ Ahmed el-Bâbânî. *Dîvanu'z-Zehâvî*. Mısır: Matbaatu'l-'Asriyye, 1924.
- Zehâvî, Cemîl Sıdkî b. Muhammed Feyzî b. Mollâ Ahmed el-Bâbânî. *el-Lubâb*. Bağdat: Matbaatu'l-Furat, 1928.
- Zevzenî, Huseyn b. Ahmed b. Huseyn Ebû Abdullah. *Şerhu'l-mu'allakâti's-seb'*. b.y., Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2002.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn. *el-A'lâm: Kâmûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşrikîn*. 9 Cilt. Beyrut: y.y., 1995.